

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
USUTEADUSKOND

HEIKI LEPIST

WALTER WINK'I VÄGIVALLATU VASTUPANU
PIIBELLIKU ARUSAAMA RAKENDUSVÕIMALUSI
EESTI KAITSELIIDU KAITSEKONTSEPTSIOONIS
MAGISTRITÖÖ

JUHENDAJAD
prof dr ANNE KULL, mag ROBERT BUNDER

TARTU 2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
Töö eesmärk ja uurimisülesanne	3
Uurimismetoodika	5
Probleemi senine uurimine	7
Tähtsamad allikad.....	10
Sisulised ja vormilised raskused.....	11
I. EESTI KIRIKUTE NÕUKOGU ARUSAAMU	12
1.1 Riik ja kirik.....	13
1.2 Seaduslik asend	15
1.3 Mõningate liikmeskirikute arusaamu relvakandmisest	16
1.4 Seisukoha kujundamine.....	23
1.5 Eesti Kirikute Nõukogu suhtumine vägivalda.....	27
II. ÕIGLANE SÕDA.....	30
III. PATSIFISM JA VÄGIVALLATUS	34
IV. WALTER WINKI ARUSAAM VÄGIVALLATUST VASTUPANUST KORRELATSIOONIS EKL-I KONTSEPTSIOONIGA	42
4.1 Eesti Kaitseliidu (KL) vägivaldatu võitluse (Väv) võrgustiku kontseptsiooni arendusliin	43
4.2 Teoloog ja teoloogiline valmisolek	46
4.3 Põhimõtted, strateegia ja meetodid ja Jeesuse õpetus	51
Kokkuvõte	61
Summary.....	63
Kasutatud kirjandus ja allikad	66
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks.....	72

SISSEJUHATUS

Eesti ja Ukraina vahelise naabruskonna kontekstis eskaleeruv sõjateema ning sellest tulenevad moraalsed ja strateegilised kaalutlused toovad uurimisteema aktuaalsuse vaieldamatult esile. Oluline on märkida, et antud olukord paneb nii riigi kaitsestruktuuride kui ka tsiviilelanikkonna, sealhulgas usuliste kogukondade, kristlaste, eneseteadvuse proovile, kuna tuleb arvestada võimalusega, et ka Eesti Vabariik võib sarnase agressiooni sihtmärgiks saada. Riigi kodanikel lasub vastutus tagada oma riigi turvalisus ning seega tuleb seaduslikel alustel astuda vastu neile, kes soovivad riigi rahu ja stabiilsust destabiliseerida või kukutada¹.

Eesti õigusaktid pakuvad mitmeid erinevaid käitumisvõimalusi – alates relva kandmisest kuni sellest loobumiseni, mis on ajaloolisest perspektiivist vaadatuna märkimisväärne privileeg. Lisaks võimaldab Eesti Kaitseliit (EKL) aktiivselt osaleda vägivallatu vastupanu praktikas, mis on seni avalikkusele vähe tuntud aspekt. Vägivallatus kannab endas ka evangeeliumikeskset sõnumit ning seetõttu pakub antud teema akadeemilises analüüsis väärtuslikku võimalust uurida vägivallatu vastupanu sobivust nii teoloogilises kui ka EKL-i kaitsekontseptsiooni perspektiivis. Kristlasi kujutatakse tihti kui „mittevastupanijaid“ (Jeesuse õpetuse kohaselt tuleb ette keerata teine põsk), mis toob esile religioosse aspekti seotuse julgeoleküküsimuste ja kristluse vahel. Seega võib antud teemakäsitlus aidata vähendada ühiskonna lõhestumist, mis tuleneb julgeoleku ja kristlusega seotud küsimuste ebaõigest mõistmisest.

Töö eesmärk ja uurimisülesanne

Antud teema uurimine võiks aidata ka Eestis tegutsevatel kirikutel paremini mõtestada ja vormida (võimalusel ümber hinnata) oma seniseid evangeeliumile tuginevaid teoloogilisi seisukohti, mis käsitlevad nii õiglast sõda, patsifismi kui ka vägivallatut vastupanu. Nii on minu uurimisülesandeks selgitada, millised on riiklikus võimuruumis toimivate Eesti kirikute seisukohad seoses vägivallatu vastupanuga ning millisel määral on need seostatavad Walter Winki ning EKL-i pakutud vägivallatu vastupanu printsiipidega. Minu töö võiks motiveerida Eesti kirikuid vägivallatu

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus, paragrahv 54.

vastupanu teemaga tegelema ning selle tulemusel ka oma teoloogilisi seisukohti kujundama ning avaldama. Lisaks võiks saadud tulemus aidata ka evangeeliumi põhimõtteid järgival Eesti kiriku liikmel enda hoiakuid, mis on seotud riigikaitse ja vägivallatu vastupanuga, selgemalt kujundada ning oma eluviisi mõtestada.

Olen oma uurimistöö jaganud neljaks suuremaks osaks, millest esimeses vaatlen EKN-i liikmeskirikute erinevaid väljaütlemisi ning avalikke seisukohti vägivallatu vastupanuga seoses, mida on tehtud käimasoleva Ukraina sõja kontekstis. See on minu hinnangul vajalik, et kaardistada teemakohane olukord Eesti kirikumaastikul. Teises osas avan õiglase sõja tagamaid. Kolmandas osas käsitlen nii patsifismi kui ka vägivallatuse mõistete kujunemist ja üldlevinud arusaamu nende mõistetega seoses. See on vajalik, et oleks võimalik võrrelda juba levinud seisukohti EKN-i liikmeskirikute vaadetega. Töö viimases osas keskendun EKL-i kontseptsioonile, tutvustan põgusalt Walter Winki elulugu ning võrdlen tema arusaamu EKL-i vägivallatu vastupanu kontseptsiooniga. See on tarvilik, et oleks võimalik teha järeldusi, mis võiks olla ühtlasi ka Eestis tegutsevate kirikute sõnumiks vägivallaga ja vägivallatusega seoses. Töö lõpus osas sõnastan kokkuvõtavad järeldused. Nii asetub minu uurimustöö nii süstemaatilise kui ka praktilise teoloogia valdkonda.

Peamiseks probleemiks vägivallatusega seoses on küsimus: kas ja kuidas vägivallatus töötab? Lisaks tuleb küsida, millist hinda me oleme inimestena rahu eest valmis maksma ning kuidas erinevad konflikti osapooled sellest rahust aru saavad. Mõõnan, et vägivallatuse teema on kompleksne ning oma töös käsitlen sellest vaid mõningaid aspekte. Samas on meie riigis elavatel kristlastest kodanikel seadusega reguleeritud vabadus loobuda relvakandmisest oma usuliste tõekspidamiste tõttu. Kuigi seadus sõnastab relvakandmisest loobumist kaitseteenistusest loobumisena, siis kaitseliidu strateegia käsitleb relvastamata kodanikke võimaldajatena, kelle ülesandeks on just vägivallatu vastupanu – teisisõnu ka relvastamata inimesed kaastakse ohu korral riigi kaitseks. Seega tõstatan küsimuse, kuidas näevad Eesti Kirikute Nõukogu liikmeskirikud vägivallatu vastupanu rakendamist ennekõike võimalusena Ukraina sõja valguses. Lisaks küsin, kuidas haakuvad omavahel Winki ning EKL-i vägivallatu vastupanu põhimõtted.

Uurimismetoodika

Oma töös kasutan objektiivse hermeneutika meetodit, mille abil püüan leida ja tõlgendada valitud tekstides leiduvaid, nii kattuvaid kui ka erinevaid arusaamu, hoiakuid, ja tõekspidamisi, mis on seotud vägivaldse vastupanuga. Antud meetodi abil proovin sõnastada asjakohaseid tähelepanekuid ning järeldusi, mis aitaksid edaspidi nii üksikisiklasel, teoloogil kui ka kirikul vägivaldusele toetuvaid otsuseid langetada.

Hermeneutika eeldab, et inimesed kogevad maailma keele kaudu ja see keel annab nii mõistmist kui ka teadmisi.² Objektiivne hermeneutika on mõiste, mis kuulub rekonstruktiivsete menetluste rühma ning selle abil on võimalik avastada varjatud struktuure. Tuginemata omaenda teaduslikule epistemoloogiale, lähtub see pigem igapäevasest arusaamast ja tugineb motiveeritud ja selgesõnalisele reeglistikule. Ajaloolises arengus kasvas see välja teadusuuringutele toetuvast empiirilisest menetlusest, praktikast ja põhineb sarnase uurimispraktika kogemustel ja nende kogemuste rekonstrueerimisel. Objektiivse hermeneutika eesmärk on interaktsioonide objektiivsete struktuuride nähtavaks tegemine.³

Neid struktuure saab iseloomustada objektiivsetena, sest need toimivad sõltumatult osalejate subjektiivsetest kavatsustest. Ükskõik, kuidas me lõpuks ka ei lahendaks siin materialiseeruvat probleemi, mis seisneb objektiivsete tähenduste omistamises psüühilistele põhjustele, on esmajärjekorras tegemist kahe põhimõtteliselt erineva reaalsuse tasandi olemasolu tõestamisega. Ühelt poolt sisaldab tekst rekonstrueeritavat, produtsendi ja teksti vastuvõtja mentaalsest representatsioonist sõltumatut latentset tähendusstruktuuride reaalsust, mis on sotsiaaluuringute lähtepunkt ning see ei sõltu reaalsuse tasandist. Ja teisalt määravad tähenduste tegelikkust tekstis leiduvad subjektiivselt ja tahtlikult tegutsevad subjektid. Objektiivse hermeneutika kui tekstianalüüsi meetodi ja metoodika võib kokku võtta järgmiselt: see on eranditult interaktsiooniliste tekstide objektiivse tähenduse hoolikas ja ulatuslik analüüs, kus interaktsioonide varjatud tähendustel ning tekstide rekonstrueeriva mõistmise menetlusel ei ole midagi pistmist psüühikas toimuvate protsesside mõistmisega.⁴

² Dowling 2004.

³ Wodak jt 2000, 2.

⁴ *Ibid.*, 4.

Lugemise käigus peaks kõiki tekstis leiduvad eeldusi võimalikult selgesõnaliselt kaasama, sealhulgas ka kõige ebatõenäolisemaid, ja ka neid, mis – arvestades eelnevaid asjakohaseid teadmisi – võivad olla täiesti välja jäetud. Seetõttu on väga oluline, et tõlgenduse alguses tehtaks võimalikult palju tekstilugemisi eksplitsiitseks ja seejärel uuritakse neid üksikasjaliku analüüsi käigus, et selgitada välja, milliseid välistada tegeliku koostoime põhjal ning milliseid kasutada. Üldiselt tuleks isegi kõige ebatõenäolisemad lugemised säilitada, kuni ilmneb selgesõnaline vastuolu. Täieliku tõlgendamise põhimõte põhineb eeldusel, et kõigel, mida öeldakse, on rohkem mõtet, kui seda aktiivselt tajutakse. Seetõttu peaks kaasama analüüsi käiku kõike, mida on võimalik mingil viisil kindlaks teha. See tähendab, et iga osake, iga loetav, kuuldav, nähtav, käegakatsutav (lõppkokkuvõttes isegi maitstav või haistmismeelele tuntav) element, ükskõik kui väike ja märkamatu, peab olema selgesõnaliselt määratletud, tuleb tõlgendada selle motivatsiooni ja sobitada terviku konteksti.⁵

Lisaks on lugemiste puhul otsustav ühilduvuse kriteerium. See tähendab, et uuritavaid lausungeid ümbritseksid lugudena tähendust loovad kontekstid. Objektiivses hermeneutikas lähtub uurija üldisest eeldusest, et lugemise ühilduvuse küsimus on üheselt selgitatav. Ühilduvate lugemiste piires tehakse järgmine eristamine: a) need, mis on tekstis märgistatud (loetavalt, nähtavalt, tajutavalt või kuuldavalt) ning mida tekst ise peale sunnib, ja b) need, mida tõlgendaja omast tahtest lisab ning mille kohta võib öelda, et nendes väidetu võib, kuid ei pea viitama mingile asjaolule. Teise kategooria lugemised viitavad mitmetele alternatiivsetele lahendamata eeldustele. See, mida ei ole võimalik lahendada, osutub selles analüüsivormis ebaproduktiivseks.⁶

Objektiivse hermeneutilise tõlgendamise tulemuslikkus sõltub olulisel määral kontekstuaalsete teadmiste asjakohasest kasutamisest. Meetod (kui *Kunstlehre*) näitab analüütikutele, kuidas nad peaksid kasutama nende käsutuses olevaid kontekstuaalseid teadmisi. Selles suhtes tuleb teha vahet *avastamisprotsessil* ja lugemise *kehtivuse* põhjendamisel. Seetõttu soovitatakse tungivalt võimalikult selgesõnaliste teoreetiliste lähenemisviiside kasutamist, juhul kui need teooriad ei lähe vastuollu üldiste igapäevaste teadmistega. See kehtib avastamismenetluse kohta, samas kui lugemise kehtivuse kontrollimine on määratud üksnes nn tähendust loova reegli alusel. See tähendab, et

⁵ *Ibid.*, 5.

⁶ *Ibid.*, 10.

lugemiste kaudu tuletatud konkreetsed näited kontekstidest aitavad otsustada, kas sellised kontekstid on üldse võimalikud.⁷

Rakendusvaldkondi puudutavad piirangud puuduvad, sest objektiivse hermeneutika kohaselt on kõik sotsiaalse suhtluse salvestused allikmaterjalina kasutuskõlblikud. See tähendab, et lisaks salvestatud materjali erinevatele kombinatsioonidele võib kasutada nii teksti- kui ka heli- ja pildimaterjali. Selles osas asetub meetodi põhiohk andmete potentsiaalile, millest tulenevalt on neid võimalik järjestada.⁸

Objektiivset hermeneutikat eristab teistest rekonstruktsioonilistest menetlustest eeldatud latentsiooni (varjatud oleku) olemasolu. Võrdluse teostamiseks on sarnane eeldus sobivaim. Kuigi objektiivne hermeneutika ei käsitle subjektiivseid kavatsusi puhtalt sotsiaalsete kavatsuste hingestatud peegeldustena, eristub see siiski selgelt nendest sotsiaalselt-fenomenoloogiliselt orienteeritud meetoditest, mis püüavad individuaalseid mõttemustreid struktureerimis-, orientatsiooni- ja tüpologiseerimisprotsessidena edendada.⁹

Probleemi senine uurimine

Möönan, et vägivallatu vastupanuga seonduvalt leidub veel teisi autoreid, kellest tuntuim on Mahatma Gandhi ning tema klassikaline teos „Non-violent resistance“.¹⁰ Raamatus on põhjalikult käsitletud vägivallatut vastupanu, mis tugineb hinduismile omasele eluviisile. Gandhil on selge ja järjekindel nägemus sellest filosoofiast, mida ta nimetab *Satyagraha* ehk „tõe kinnipidamine“. *Satyagraha* abil saavutab selle kasutaja muutuse, apelleerides vastase mõistusele ja südametunnistusele, ning kurjategija ümberkujundamise kaudu tehakse omakorda lõpp kurjusele.¹¹ *Satyagraha* erineb passiivsest vastupanust ning tal on ühisosa Thoreau tsiviilallumatuse ja koostööt hoidumisega üldiselt.¹² Gandhi pöörab suurt rõhku distsipliinile ning enesekontrollile, sealhulgas peab oluliseks lihtsat eluviisi, kõigi armastavate olendite ühtsuse tunnistamist ja oma ligimeste täie südamega teenimist; *Satyagraha* järgija oluline kvaliteet on julgus

⁷ *Ibid.*, 10.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, 12.

¹⁰ Gandhi 2012.

¹¹ *Ibid.*, 318, 350.

¹² *Ibid.*, 377.

ning tarvis läheb teadlikku eelnevat treenimist, et olla edukas koostööst keeldumisel ning tsiviilallumatus korral.¹³ Gandhi väitel on võimalik välja arendada vägivaldatu armee, kes oskab hoiduda trahvidest ja maksudest, kasutab vajadusel boikotte, paastub, korraldab „sümpaatseid“ streike ning keeldub koostööst jms.¹⁴

Lisaks on vägivaldatu vastupanu temaatikaga tegelnud ka mitmed Lõuna-Ameerika teoloogid, teiste seas Gustavo Gutiérrez, keda on nimetatud ka vabastusteoloogia isaks ning kes usub, et vabanemise teoloogia on „rahva“ projekt, tavaliste kristlaste projekt, kes rakendavad oma usku ja Piibli õpetusi ajaloolises kontekstis, milles nad elavad.¹⁵

Ladina-Ameerikat seostatakse sageli vaesuse ja repressiivsete režiimidega, millest paljud on ka sõjaväelised diktatuurid. Ühest küljest rõhutab Gutiérrez ikka ja jälle, et igasugune piiblitõlgendus toimub tõlgendaja perspektiivist (kogemusest) lähtudes ja nii toimub ka tema tõlgendus vaeste kogemuse valguses, mille tulemusena saab just vaesus tema pühakirjalugemise võtmeks. Seega on piiblitõlgendus suhteliselt subjektiivne ning sellega tuleb arvestada. Teisest küljest aga kipub Gutiérrez kasutama üldise objektiivse tõlgenduse keelt, mille alusel ta saab hinnata teisi tõlgendusi kui vähem õigustatud. Näiteks Ladina-Ameerika piiskoppide suurkonverentsil Mehhikos Pueblas 1979. aastal valminud eeldokumendi suhtes on Gutiérrez kriitiline, sest selles ei kajastu enam eelmise, 1968. aasta Medellini kohtumisel lihtsalt ja piibellikult sõnastatud seisukoht, et vaesus on halb.¹⁶

Seega võiks esmapilgul sarnane taust olla sobiv ka hüpoteetilise Venemaa okupatsiooni tõenäolisuse kontekstis Eestis, kuid nii tugev katoliiklik taust kui ka vasakpoolsed poliitilised vaated jäävad meile pisut kaugeks. Pealegi pole vaesus ja seisuslik ebavõrdsus Eesti julgeoleku ega ka kirikute peamised küsimused. Sarnaselt jääb Gandhi teoloogiline taust meile võõraks ning kaugeks.

Veel võiks kasutada Martin Lutheri vägivalda ja relvakandmisega seotud käsitlusi, millest on välja kasvanud ilmselt paljude Eestis tegutsevate kirikute sarnased arusaamad. Kuid probleemiks on siinjuures asjaolu, et tema mahuka loominguga on võimalik

¹³ *Ibid.*, 88, 92, 98.

¹⁴ *Ibid.*, 86.

¹⁵ Buttry 2015.

¹⁶ Siker 1996, 69.

põhjendada väga erinevaid (isegi vastukäivaid) seisukohti ning samuti polnud Lutheri fookus vägivallatul vastupanul.

Jeesuse õpetusele tuginevat vägivallatust oma teoses „Jesus and the nonviolent revolution” on käsitlenud ka tuntud Prantsuse reformeeritud teoloog André Trocmé, kuid tema käsitluse juures on probleemiks asjaolu, et Trocmé oli veendunud patsifist. Tema arusaam Jeesuse tegutsemisest tugines Vana Testamendi juubeliaasta põhimõttele, et Jeesus viis ellu Vana Testamendi juubeliaasta loogikast tulenevat õiglust (mille kohaselt kõik võlad andestatakse võlgnikele jne) ning Trocmé keskendub peamiselt küsimusele, kuidas Jeesus võitles inimesena kiusatusega, mis sundis ühelt poolt järgima selootide vägivalda (hammas hamba vastu) ning teisalt kannustas põgenema esseenide kombel vägivallast hoidumiseks kõrbeerakluse. Kuigi lõpuks demonstreerib Jeesus Trocmé sõnul täielikku vägivallatust.¹⁷ Samas jääb Trocmé vägivallatuse kirjeldamisel evangeeliumipõhiselt üldsõnaliseks ega sõnasta vägivallatu vastupanu võimalusi sellisel viisil, nagu seda teeb Walter Wink.

Vägivallatu vastupanu küsimusega tegelemisel ei saa mööda vaadata ka USA peamiselt kodanikuõiguste eest võitlejast Martin Luther Kingist. Kingi (nagu ka tema eeskuju Gandhi) jaoks oli vägivallatuse kese armastus, selle sõna vaimses, transtsendentaalses vormis. Samas möönis King oma vägivallakeelus mitmete erandite võimalust. Sarnase lähenemise kaudu vägivallatusfilosoofiale pakub see Jeffrey K. Manni sõnul väärtust ja kasulikkust nii patsifismi kui ka õiglase sõja teooria pooldajatele. Kingi moraaliraamistik on täielikult reeglipõhine, see ei olnud lihtsalt jumaliku käsu eetika. Seega ei õpetanud ta absoluutset vägivallatust. King oli rohkem huvitatud vooruslike inimeste tõhusate tegude kirjeldamisest kui kivisse raiutud moraalsete käskude nõudmisest. Kingi moraalifilosoofias leidub ka sidusat ja funktsionaalset vägivallaeetikat.¹⁸ Kuna King nõudis vägivallast hoidumist just poliitiliste protestide raames, olid tema moraalipõhimõtted täiesti kooskõlas õiglase sõja teooria ja enesekaitse õigusega.¹⁹ Täpsustuseks olgu öeldud, et King elas külma sõja aegses USA-s ning vaatamata õiglase sõja põhimõtete möönmisele, oli tema suhtumine sõtta (nii Vietnami kui ka hüpoteetilisse tuumasõtta USA ja NSVL-i vahel) täielikult negatiivne.²⁰

¹⁷ Trocmé 2004, 93.

¹⁸ Mann 2024, 2.

¹⁹ *Ibid.*, 4.

²⁰ *Ibid.*, 5.

Tähtsamad allikad

Eelnevast tulenevalt olen valinud oma uurimistöö tarbeks EKL-i soovitatud Gene Sharpi, kes väidab oma raamatu „Elanikkonnale toetuv kaitse” eessõnas, et riik on võimeline pärssima agressorriigi vallutussoovi juhul, kui kaitses oleva riigi elanikkond on eelnevalt ettevalmistatud ja teadlik vägivallatu vastupanu tõhususest²¹. Sharpi arusaamadele tugineb ka EKL oma vägivallatu võitluse kontseptsiooni väljatöötamisel. Sharp kirjeldab oma raamatus erinevaid vägivallatutuid meetodeid, mille abil on võimalik takistada okupeeriva võimu enesekehtestamist.

Eric Sieberti väitel on vägivald komplitseeritud nähtus ning üldjuhul on seda lihtsam õigustada, kui vägivalda rakendatakse kurjuse vastu. Mõisted kaitse, julgeolek, vabadus ja õiglus võivad mõnikord õigustada mõisteid piinamine, haiget tegemine, vägivald ja surm. Lisaks viib sageli üks vägivallaakt teiseni, olgu selleks kool, kuritegelik grupeering või siis sõjategevus. Üldlevinud tarkus viitab, et vägivald (isegi surmav vägivald) on vajalik juhul, kui me soovime kaitsta nii iseennast kui ka oma lähedasi. Põhjuseks on veendumus, et vägivald on ainus reaalne võimalus, mis töötab. Samas mõõnab Siebert oma raamatus „Disarming the Church“, et mitte alati ei pruugi see nii olla ning seetõttu tuleks vägivallast rääkimise juures jääda ausaks. Ausalt tuleb rääkida kahjustest, mida kogevad nii vägivallaaktide toimepanijad kui ka need, kelle suhtes neid rakendatakse. Just ausa käsitluse tulemusel on vägivalda raskem õigustada ning just seetõttu tuleks Sieberti sõnul otsida teisi lahendusi, mille abil vastu seista konfliktidele, ebaõiglusele ning alandustele.²²

Sarnaseid seisukohti jagab ka teoloog Walter Wink, kes keskendub oma teoses „The Powers that be” just vägivalda põhjustava kurjuse vaimsusele ning vägivallatu vastupanu temaatikale ning meetodikale, mis tugineb evangeeliumist pärinevale Jeesuse õpetusele.²³ Winki väitel muutub kurjusega vägivaldset võitlust pidav inimene ise kurjaks ning tekitab kurjust veelgi juurde.²⁴ Wink kutsub oma raamatus kirikuid üles loobuma vägivalla õigustamisest ning rakendama kogu oma moraalset autoriteeti selleks, et propageerida vägivallatu vastupanu printsiipi.²⁵

²¹ Sharp 1994, 5.

²² Seibert 2018, 47.

²³ Wink 1998.

²⁴ *Ibid.*, 7.

²⁵ *Ibid.*, 9.

Lisaks on oluline allikas EKL-i teadmiseks võetud avalik tabel, mis kirjeldab Kaitseliidu vägivaldatu võitluse võrgustiku kontseptsiooni, milles on põgusalt tutvustatud võime eesmärki ja kasutuspõhimõtet, võimekandja struktuuri, väljaõppega seonduvat, varustust ja varusid, juhtimisstruktuuri, isikkoosseisu ja taristut (vt pt 4.1).

Sisulised ja vormilised raskused

Tööd koostades esines kaks peamist probleemi. Esiteks EKN-i liikmeskirikute avalikest kanalitest (kirikute kodulehed jms) pole võimalik leida selgelt sõnastatud ja teoloogiliselt põhjendatud ning kõikidele kirikuliikmetele ja kaaskristlastele sõnastatud seisukohti, mis on seotud suhtumisega vägivalda, sõtta, relvakandmisesse ning ennekõike vägivaldatusse vastupanusse, mistõttu ei leidu ka vastavasisulist eestikeelset kirjandust. Lisaks raskendas töö kirjutamist Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikuga seotud turbulentne sündmuste areng. Ehk teisisõnu olukorra pidev muutumine, mille on põhjustanud kirikujuhid oma uute väljaütlemistega. Selle tulemusel on praeguseks oluliselt muutunud (ilmselt muutuvad veel tulevikuski) ka riigi ja MPEÕK-i suhted.

Teiseks on EKL-i asjakohased dokumendid alles koostamisjärgus ning salastatud, mistõttu olen saanud kasutada üksnes ühte teadmiseks võetud tabelit, mille abil ei õnnestunud koostada algselt plaanis olnud vägivaldatu võitluse kava Eesti kristlastele. Just seni veel puuduva teabe tõttu olen ühe peamise allikana kasutanud Maakaitse Käsiraamatus soovitatud Gene Sharpi raamatut „Elanikele toetuv kaitse“.

Töö keeleteoimetamisel proovisin kasutada tehisintellekti abi.

I. EESTI KIRIKUTE NÕUKOGU ARUSAAMU

Käesolevas peatükis püüan anda ülevaate Eestis tegutsevate erinevate kristlike kirikute hoiakutest ja seni saadaolevatel väljaütlemistele tuginevatest seisukohtadest, mis on seotud sõja ning oletatavasti ka vägivaldliku vastupanuga. Lisaks kõrvutan ja võrdlen erinevate kirikujuhtide ja vaimulike vastavasisulisi väljaütlemisi ja avaldusi, praegu suurima käimasoleva relvastatud konflikti ehk Ukraina sõja kontekstis. Seega esitan küsimuse, millisel määral ja kas üldse tähtsustavad Eesti kirikud vägivaldliku vastupanu olulisust ja selle rakendamise võimalusi. Sarnasele ülevaatele lisab konteksti ja kontrasti Venemaa president Vladimir Putini Johannese evangeeliumi 15. peatüki 13. salmi tsiteering: *[E]i ole suuremat armastust kui see, et keegi annab oma elu oma sõprade eest.*²⁶

Viimase rahvaloenduse (2021–2022) andmete kohaselt oli levinuim usuliik Eestis kristlus (93% küsitletutest, kes mingit usku omaks pidasid).²⁷ Kuigi küsitletute protsent ei kajasta ilmtingimata kiriklikku kuuluvust, on siiski võimalik saada asjakohast ülevaadet, kui vaadelda Eestis Kirikute Nõukogu kui katusorganisatsiooni avaldusi Eesti kristlaskonna suhtumisest vägivalda. Kuna Eesti Vabariiki pole selle eksisteerimise jooksul kordagi sõjaliselt rünnatud, siis puudub siinsetel kirikutel ka kogemus sõjalise agressiooniga, mis oleks konkreetselt suunatud Eesti Vabariigis kehtiva põhiseadusliku korra vastu.

Küll aga on Eestis tegutsevad erinevad konfessioonid kujundanud oma seisukohti seoses vägivaldsete konfliktidega ajal, mil Eestit okupeerinud riigid on olnud kaasatud erinevatesse sõjalistesse konfliktidesse. Seejuures tuleb arvestada asjaoluga, et sarnased seisukohad on kujundatud okupatsioonivõimude represseerivaid poliitikaid arvestades. Seega ei saa neid seisukohavõtte minu arvates vaadelda kui midagi, mis oleks ajendatud vaba riigi kaitsmise tahtest ja võimalusest. Lisaks kujundab erinevate kirikute vastavasisulisi hoiakuid ka selle riigi seadusandlus, milles kirik tegutseb.

²⁶ Dixon 2022.

²⁷ Eesti Statistikaamet.

1.1 Riik ja kirik

Selleks et vaadelda, milline on kiriku roll praeguse kristlaskonna hoiakute kujundamisel, peab esmalt mõistma kiriku ja riigi asendit nii ajaloo kui ka praegusel ajal. Sarnane arusaam aitab minu arvates paremini mõista ka teatavat pinget üldsuse ning siinse kristlaskonna vahel, mis on seotud kristlaste eetiliste kohustustega nii oma kiriku kui ka riigi ees üldisemalt. Laiem avalikkus seostab kristluse ja kiriku jõudmist Eesti aladele üldjuhul vägivallaga, kuna nimetatud misjoni koondnimetajaks on rahvasuus kasutusel mõiste ristsõda. Sarnast arusaama on ajaloo jooksul jõuliselt kujundanud erinevad Venemaa võimud, kes on Eesti alasid valitsenud. Seega on ka siinset kristlust ja kirikut üldiselt seostatud ennekõike vägivallaga ehk sõjaga. Sarnast arusaama aitas tugevalt kinnitada 1224–1227 kirjutatud Henriku Liivimaa kroonika tõlkimine eesti keelde nõukogude ajal, mil kiriku ja kristlusevastast hoiakut kujundas tollane riik.²⁸

Samas väidavad paljud uurijad, et ristiusk võis jõuda Eesti aladele juba enne 13. sajandi alguses toimunud ristsõda. Lisaks tõi kristianiseerimine endaga Rohtmetsa (*et al*) väitel kaasa kirjakultuuri, tsentraliseerituma võimukorralduse ning tihedama lõimumise üle-Euroopalise kultuuriruumiga, pidades seega kristianiseerimist Eesti ajaloo üheks olulisemaks ja märgilisemaks verstepostiks.²⁹ Järelikult ei peaks nii kristlased ise kui ka nende mittekristlastest kaaskodanikud, vähemalt Eesti varasemasse ajalukku vaadates, häbenema või siis põlgama kristlikku usku ja eluhoiakuid isegi juhul, kui mõni kristlane soovib konflikte lahendada vägivaldsel viisil.

Varaseim teade kiriku ehitamisest Läänemere idakaldale pärineb autorite väitel juba 11. sajandi lõpust. Kuigi kirik püstitati väidetavalt Kuramaale ja seda kasutasid ilmselt eranditult Saksa kaupmehed,³⁰ võiks seda minu arvates samuti tõlgendada kui kiriku märgilist saabumist meie esivanemate aladele.

Tänapäevane riigi ja kiriku suhe tugineb eeldusel, et eksisteerivad nii selgelt identifitseeritav riik kui ka kirik. Riiki võiks sellisel juhul vaadelda poliitika teostajana ning kirikut omakorda religiooni kandjana. Ajaloo on esinenud mitmesuguseid kiriku ja riigi koosluse vorme. Andres Saumets möönab, et riik ja kirik moodustavad mõistepaarina õhtumaade ajaloo ühe kesksema teema ning sellega seonduva probleemistiku

²⁸ *Eesti Entsüklopeedia*.

²⁹ Rohtmets *et al* 2018, 30.

³⁰ *Ibid.*, 30.

lahendamine jätkub seni, kuni kirik ja riik maailmas koos eksisteerivad.³¹ Alar Kilp on oma loengus väitnud, et praegune riigi ja kiriku koosolemine põhineb sallivusele.³² Sarnaselt jagab ka Saumets Bernhard Göttingile toetudes riigi ja kiriku suhted kolme idealistliku mudeli alusel: 1) religioon kui riiklik-ühiskondliku korra alus (riigikiriku ühtsuse mudel); 2) religioon kui avalikku elu segav faktor, mistõttu riik tahab seda kõrvaldada (elimineeriva lahutamise mudel); 3) religioon kui sallitud nähtus nii, et koeksisteerimine on reguleeritud lepingute ja seadustega, seejuures koostööpartneri valikul on eelduseks ajalooline pärand (lahutamise, koordinatsiooni ning koöperatsiooni segamudel).³³ Seega on ka kirikutel ja nende juhtidel partneriks olemisest tulenev vastutus ja kohustus kujundada oma kirikuliikmete kõlbelisi hoiakuid, mis on kooskõlas riigi seadusandluse ja doktriinidega (sh sõjalistega).³⁴ Meego Remmel kasutab Eesti kirikute kristliku terviklikkuse ja riigi suhet neljase tüpoloogia alusel: konflikt, harmoonia, kaks kuningriiki ja sotsiaalne teenimine.³⁵

Viimase mudeli kohaselt jätab riik kirikule piisava mänguruumi, mida võib iseloomustada mõistega sallivus, väidab Saumets. Seejuures sõlmivad nad (nii kirikus kui ka riigis) heaolu silmas pidades Saumetsa väitel vastastikuseid kokkuleppeid. Sarnane mudel toimib Saumetsa väitel ka Eestis, kus riik sallib kirikut ning võib kärpida kirikute õigusi juhul, kui nende tegevus kujutab ohtu riigile või selle kodanikele.³⁶ Samas on meie riigis elavatel kristlastest kodanikel seadusega reguleeritud vabadus loobuda relvakandmisest oma usuliste tõekspidamiste tõttu.³⁷ Göttingeni koostatud mudeleid arvestades oli sarnane õigus ja vabadus varasematel sajanditel mõeldamatu. Järelikult oli ka vägivallatuse kontseptsiooni varasemal ajal keeruline mõtestada ja rakendada, kuna riigi suhe kirikusse seadis sellele konkreetseid piire. Riigi ja kristliku kiriku suhte alguseks võiks pidada neljanda sajandi lõppu, mil kristlusest sai Rooma impeeriumi

³¹ Saumets 2010, 243.

³² Kilp 2022.

³³ Saumets 2010, 250.

³⁴ Meego Remmel kasutab Eesti kirikute kristlik terviklikkuse ja riigi suhet neljase tüpoloogia alusel: konflikt, harmoonia, kaks kuningriiki ja sotsiaalne teenimine. Remmel 2023, 398.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Saumets 2010, 248.

³⁷ Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande § 124 lõige 4 kohaselt pole kaitstud „ainult usulised, vaid ka kõlbelised veendumused. Kummagi puhul ei saa kaitseteenistusest keeldujalt nõuda, et ta tõendaks enda veendumuste muul viisil peale oma ütluste, sest veendumused ei ole seotud ühendusse (sh kiriklikku ühingusse) kuulumisega. Riigil on kohustus hinnata, kas isiku ütlused on põhjendatud. Kask *et al* 2020.

ainureligioon.³⁸ Samuti koosneb Eestimaa ajalugu erinevate võõrvõimude valitsustest, kelle üheks valitsemisinstrumentiks on olnud riigilikult koordineeritud erinevad kristlikud kirikuvalitsused.

1.2 Seaduslik asend

Kiriku asendit reguleerib kehtiva Kirikute ja koguduste seaduse (KiKos), mille kohaselt on Kirik episkopaalse struktuuriga, toetub kolmele üldkiriklikule usutunnistusele, koosneb vähemalt kolmest vabatahtlikust kogudusest, toetub põhikirjale ning tegutseb valitud või nimetatud juhatuse juhtimisel.³⁹ Kiriku ja riigi suhted on omakorda reguleeritud Eesti Vabariigis kehtiva põhiseaduse paragrahv 40 kohaselt, milles öeldakse:

Igäihel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igäihel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.⁴⁰

Lisaks on riik ja Eestis tegutsevad kirikud koostanud suhete paremaks reguleerimiseks 2002. aastal ühishuvide protokoll, mille osapoolteks on Eesti Vabariik ja enamikku Eesti kristlikke kirikuid koondav Eesti Kirikute Nõukogu.⁴¹

Eesti Kirikute Nõukogu (edaspidi EKN) asutati ametlikult 1989. aasta 14–16. veebruaril Kuremäel toimunud Euroopa Kirikute Konverentsi raames.⁴² Vastloodud ühenduse loomise eesmärk sõnastati järgnevalt:

Arvesse võttes Jeesuse käsku jüngritele, et nad kõik üks oleksid (Jh 17:21), eesmärgiga ühendada jõud kristliku eluhoiaku, kõlbluse ja eetika kujundamisel evangeeliumi kuulutamiseks ja halastustöö tegemiseks, samuti eestimaalaste õiguste kaitsmiseks loodi Eesti Kirikute Nõukogu.⁴³

EKN-i koosseisu kuuluvad: Eesti Evangeelne Luterlik Kirik (edaspidi EELK), Eesti Evangeeliumi ja Kristlaste Koguduse Liit (edaspidi Eesti EKBK Liit), Eesti Metodisti Kirik (edaspidi EMK) Rooma-Katoliku Kirik (edaspidi RKK), Eesti Kristlik Nelipühi Kirik (edaspidi EKNK) Seitsmenda Päeva Adventistide Koguduste Eesti Liit

³⁸ Toom 2022, 25.

³⁹ Riigi Teataja, §2 lg2.

⁴⁰ Riigi Teataja §40.

⁴¹ Altnurme 2009, 210.

⁴² Saard 2009, 229.

⁴³ Ibid., 231.

(edaspidi AK Eesti Liit), Armeenia Apostliku Koguduse Balti piiskopkond (edaspidi AAK), Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik (edaspidi EAÕK), Moskva Patriarhaadi Õigeusu Kirik (edaspidi MPEÕK) ja Eesti Karismaatiline Episkopaalkirik (edaspidi EKEK).⁴⁴ Seega on oluline jälgida EKN-i ühisavaldusi, mille kaudu saab kaardistada Eestis tegutsevate kristlike kirikute hoiakuid ja tõekspidamisi, mis on seotud erinevate eluvaldkondadega, sh suhtumist vägivalda ja sõtta.

1.3 Mõningate liikmeskirikute arusaamu relvakandmisest

EKB hoiakud seoses riigi ja kiriku suhete ning relvakandmisega on sõnastatud nende usutunnistuses. Lisaks saab nimetatud hoiakuid vaadelda EKB liidu vanematekogu esimehe Joosep Tammo avalduse kaudu, mis on koostatud Ukraina sõjaga seoses.

EBK usutunnistuse § 14 väljendab küllaltki selgesõnaliselt, kuidas peab baptistist kodanik suhtuma riigivõimu ja selle seatud kohustustesse. Usutunnistuses on selgelt sõnastatud, et ülemused, kes kaitsevad heategijaid ning karistavad kurjategijaid, on seatud Jumalast. Samuti lubatakse olla tingimusteta (va usukohustuste kitsendamisel) sõnakuulelikud kõikidele seadustele. Oluline riigikaitseline arusaam on sõnastatud usutunnistuse samas paragrahvis (14:7 ja 8), kus tuuakse selgelt välja relvakandmisega seonduv käitumisjuhis: ülemustel on relvakandmise õigus ja kohustus ning nad peavad Jumala käsu kohaselt olema võimelised tapma nii sise- kui ka välisvaenlasi. Eelnevast tulenevalt on ka baptistidest riigialamatel kohustus valitsejate vajadustest tulenevalt sõjaväeteenistusse astuda ning ilmalike ametite pidamine on samuti usutunnistuse järgi lubatud.⁴⁵

Usutunnistuse nõudmised tõukuvad Piiblist kirjast Roomlastele 13:1–2:

*Iga hing alistugu valitsemas olevaile võimudele, sest ei ole võimu, mis ei oleks Jumala käest, olemasolevad on aga Jumala seatud. Nõnda siis, kes paneb vastu võimule, paneb vastu Jumala antud korraldusele, vastupanijad aga tõmbavad enese peale nuhtluse.*⁴⁶

Lisaks põhjendatakse valitsejate relvastatud ettevõtmisi kirjas Roomlastele 13:4 leiduva õpetusega:

⁴⁴ Eesti Kirikute Nõukogu. Liikmeskirikud.

⁴⁵ Baptisti koguduse Usutunnistus ja Põhiseadus Pühakirja tunnistustega 1912.

⁴⁶ *Ibid.*, 77. Tekst on esitatud Piiblitõlkest 2009.

*Sest tema on Jumala teener sinu heaks. Kui sa aga teed kurja, siis tunne hirmu, sest ta ei kannu mõõka asjata, ta on Jumala teener, kättemaksja nuhtluseks, sellel, kes kurja teeb.*⁴⁷

Sõjaväes teenimist õigustab Luuka evangeeliumis 3:14 leitav kirjakoht:

*Aga temalt küisisid ka sõjamehed: „Ja meie, mis meil tuleb teha?“ Tema ütles neile: „Ärge tehke neile liiga, ärge olge väljapressijad, leppige oma palgaga“*⁴⁸

Seega on Eestis elaval baptistil võimalik oma usutunnistusest lähtuvalt leida teoloogilised põhjendused, miks peab alluma riigi seadustele ning astuma vajadustel kaitsevärke. Loomulikult võiks siinjuures küsida, et milline oleks usutunnistuse tekst, kui see oleks kirjutatud praeguse usuvabaduse kontekstis, kus Eesti kodanik võib relvakandmisest põhiseaduse kohaselt keelduda.

Praegu käimasoleva Ukraina sõja kontekstis möönab EKB liidu vanematekogu esimees Joosep Tammo, et sõjas on oma reeglid ning relvaga võib hävitada ainult relvastatud vaenlast. Lisaks tõdeb Tammo, et vaatamata varasematele riigi ja kiriku suhete kontekstist tulenevatele kristliku teoloogia tõlgendustele, määravad praegusel ajal sõjapidamise moraali ning eesmärged ilmalikud riigid ning nende riikide ühendused. Tammo väidab, et ka patsifistliku õpetusega usuühenduste prohvetid elavad reaalses maailmas. Samuti puudutab nimetatud reaalsus, Tammo sõnul, ka inimeste palveelu.⁴⁹

Oluline on siin tähele panna, et Tammo seob rahu ja õigluse, väites, et Ukraina sõja alguses peetud rahupalvete asemel palvetatakse praegu õiglase rahu eest. Sõjaväeteenistuse ja kristlaseks olemise keerulise teema lõimimisel peab Tammo väitel vältima kahesuguseid hoiakuid: 1) sõda on lõpuaegade saabumisega kaasnev nähtus ning seetõttu pole inimese võimuses seda ka peatada. Sarnase seisukoha lükkab Tammo sõnul ümber Matteuse evangeeliumis 5:9 leitav Jeesuse sõnum: „Õndsad on rahutegijad, sest neid hüütakse Jumala lasteks“. 2) Jumala riigi ja kristlike väärtuste eest sõdimist ei saa pidada Tammo väitel austusväärseks tegevuseks, kuna väärtuslik eesmärk ei pühitse väärtusetuid abinõusid. Tammo möönab, et nii relvavõtjad kui ka relvast keeldujad tuletavad meile meelde, et kurjusega ei saa leppida. Kumbki viis pole Tammo sõnul ideaalne. Võttes relva, osaleme surmas ja hävingus, seda mitte tehes aitame kaasa veelgi suurema kurjuse levikule, väidab Tammo. Lisaks pole Piibli keskne sõnum Tammo väitel

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Tammo 2022.

mitte sõda, vaid rahu. Seega võiks omakorda väita, et kui suurema kurjusega kaasneb eelneva olukorraga võrreldes veelgi suurem surmade arv ja häving, võimaldab relva võtmine EKB seisukohtadele tuginedes surma ja hävingut vähendada. Järelikult saaks kaudselt väita, et EKB käsitleb vägivaldset (äärmuslikku) lahendusi pigem vähem kasulikena, kui seda on vägivaldsed viisid konflikte lahendada. Samas ei paku ka Tammo ühest lahendust ning möönab, et kumbki kahest eelnevalt kirjeldatud viisist ei ole kristlasele kohased.⁵⁰

Järelikult ei saa vähemalt praeguses uurimisfaasis selgelt väita, milline on EKB spetsiifiline seisukoht seoses vägivaldliku vastupanuga. Üldjoontes toetub EKB riigi ja kiriku suhte kontekstis enda usutunnistusele. Samas väljendab EKB üldist sõda hukkamõistvat seisukohta EKN-i ühisavalduse kaudu. Selleks et saada paremat ülevaadet EKB arusaamade ja hoiakute kohta vägivaldliku vastupanuga seoses, tuleks veelgi põhjalikumalt uurida EKB asjakohaseid väljaütlemisi ja avaldusi. Seni leitud allikate põhjal pole võimalik väita, et EKB pooldab eranditult relvastatud vastupanu, ega ka mitte seda, et soovitakse paremini välja arendada ja teadmiseks võtta vägivaldliku vastupanu strateegiat ning meetodeid.

Ühinenud Metodisti Kiriku Põhjala ja Balti piiskopi piirkonna piiskop Christian Alsted avaldas 2022. aasta 24. veebruaril üleskutse palveks Ukraina pärast. Selles üleskutses väidab piiskop Alsted, et sõda ja vägivald on kurjad nähtused, mis tekitavad alati suuri inimkaotusi. Samas viitab ta konkreetselt, et kristlik sõnum kutsub konfliktide korral alati leppimisele ja vägivaldsete lahenduste otsimisele. Seega võiks Alstedi sõnastatule tuginedes väita, et ka piiskopi juhatusel tegutsev EMK eelistab relvastatud sekkumise asemel vägivaldset konfliktide lahendamise viisi. Alsted tugineb oma avalduses metodistide sotsiaalsetele printsiipidele, milles taunitakse sõda ning kutsutakse üles lahendama rahvusvahelisi vaidlusi rahumeelsel teel, ning et vägivald ja sõjaga võitleb pigem kristlik südametunnistus. Lisaks möönab Alsted, et nii põhjamaade kui ka Balti riikide metodistid palvetavad kaitse ja rahu eest, jättes täpsustamata, kas Eestit, Lätit ja Leedut peaks kaitsma Jumal või peaks seda kaitset korraldama NATO relvadele tuginedes. Lõpetuseks soovib Alsted, et palve puudutaks suurriikide juhte, kelle võimuses on sõja lõpetamine.⁵¹

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Alsted 2022.

Seega võiks oletada, et suurriikide juhid peaksid seda tegema rahumeelsel viisil, mitte tugevama jõuga. Praeguseks on selgunud, et lääneriikidele ja Ukrainale kasulikult viisil saab sõja lõpetada ainult Venemaa juht. Järelikult peaks Alstedi mõtteavaldusele tuginedes edaspidi palvetama president Putini meeleparanduse eest. Samas, kui soov oleks lõpetada viivitamatult igasugune lahingutegevus, saavad seda teha Ukrainat varustavad NATO liikmesriigid, kes survestaksid Ukrainat oma okupeeritud territooriumist loobuma ning Venemaaga rahu sõlmima. Kokkuvõttes ei selgu EMK Balti piiskopi üleskutsesest, millist spetsiifilist lahendust ta seejuures silmas peab.

EAÕK kirikupea metropoliit Stefanus ei pea Ukraina sõda pühaks ning väidab, et õigeusu kirikuks olemine ei võimalda džihaadi ega ka ristisõja pidamist. Seega mõistab ta hukka ka patriarh Kirilli avalduse seoses Vene sõdurite võimalustega eneseohverduse tulemusel pattudest vabaneda. Stefanus selgitab, et sõja pühaduse välistab ka EAÕK praktika, mille kohaselt on sõjas osalenud kirikuliikmel keelatud kolme aasta jooksul armulauast osa saada.⁵² Seega võiks, erinevalt Kirillist, omakorda väita, et sõda on rüve. Lisaks selgub Stefanuse avaldusest, et EAÕK peab kaitsesõja pidamist võimalikuks ainult hädavajadusest tulenevalt. Nii mõistab EAÕK metropoliit Ukrainas toimuva vallutussõja hukka, kuid möönab, sarnaselt katoliiklastega, et kaitsesõda on tarvilik vaid juhul, kui muud vahendid sõja ärahoidmiseks osutuvad kasutuks.⁵³

EELK-s kasutuses olevad usutunnistused ei sisalda konkreetseid juhiseid ei relva kandjale ega ka relvakandmisest keeldujale. Luterlasest kodanik peab oma kiriku riigikaitselisi teoloogilisi arusaamu ja nõudeid tuletama EELK-s 2005. aastal heakskiidetud dokumendist „Sotsiaalne sõnum“. Nimetatud dokument sõnastab konkretselt vaba riigi ja selle kaitsega seonduva aluspõhimõtte – Jumala loodud inimesed on võrdselt vabad ning see, kes on vaba, peab astuma välja kaasinimeste vabaduse kaitseks.⁵⁴

Samas on võimalik järgida ka EELK ja E. E. L. K vaimuliku Enn Auksmann sõnastatud konkreetseid juhiseid, millistes olukordades on EELK kiriku liikmetest relvakandjatel (politseinikel, kaitseväelastel jt) relva kasutamine lubatud enesekaitseks. Auksmann toetub baptistidega sarnaselt Uue Testamendi Rooma kirjas (13:3–4) leiduvale

⁵² Stefanus 2022.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Eesti Evangeelse Luteri Kiriku Konsistoorium 2005.*

Pauluse õpetusele: *Ülemused ei ole ju hirmuks..., ta on ju Jumala teener, kättemaksja nuhtluseks sellel, kes teeb kurja.*⁵⁵

Auksmann selgitab, et Rooma kiri annab **ametiisikule teoloogilise õiguse ja kohustuse nii relva kandmiseks kui ka selle kasutamiseks.**⁵⁶ Erinevalt Winkist (allpool) tõlgendab Auksmann teise põse ette pööramist ülekohtu kannatliku talumisena.⁵⁷ Samas tuleb relva kasutamise õigus ligimesele tehtava ülekohtu takistamise kohustusest ja avaliku korra tagamise vajadusest, väidab Auksmann. EELK vaimulik möönab, et sarnane käitumine pole vastuolus piiblikohtadega, mis keelavad kurjale vastata kurjaga.⁵⁸ EELK soovib korrakaitstjate käitumisstandardite tõstmiseks viia vastavates õppeasutustes sisse kristliku eetika õpe.⁵⁹ Auksmann toob välja, millistel juhtudel on ainult enese ja ühiskonna kaitseks korraldatav vägivald lubatud: **on selge, et miski muu ei aita; kasutatav vägivald on proportsionaalne sooritatud kurjale või ohule; sellega ei põhjustata veelgi suuremat kahju; on põhjendatud lootus, et sellest on kasu.** Auksmann avaldab küll kahetsust, et kurja ärahoidmiseks tuleb vägivalda kasutada, ent möönab samas, et relva kandmine toimub justkui mingisugusest ohvrimeelsusest.⁶⁰ Seega saaks EELK „Sotsiaalse sõnumi“ ning Auksmanni väljaõeldu põhjal sõnastada järgneva põhimõtte: Luterlasest Eesti kaitseväelase kohus on kaitsta kaasinimeste vabadust (ka väljaspool Eestit) ning **sarnaselt tegutsev relvakandja toob oma teoga ühiskonnale ohvri.** Ohvri motiivi käsitleb ka EELK dokument, milles sõnastatakse järgmine põhimõte: vabadus ja iseseisvuse on Jumala väärtuslik and, mida tuleb hinnata ja hoida ning sarnane kiriku arusaam tugevdab omakorda rahva kaitsetahet ja **annab valmisoleku sellele vajadusel ohvreid tuua.**⁶¹ Seega saab eelnevale tuginedes väita, et ka EELK väljastab justkui kaude loa ohvrite toomiseks relvastatud konflikti korral. Loomulikult möönan, et siinjuures lähtutakse riigi (riikide?) kaitsest lähtuvalt. Ehkki EELK sarnast sõnumit saab tõlgendada ka relvastatud välismissioonide õigustamiseks, on seejuures oluline, et välismissiooni toimumise alguses on

⁵⁵ Auksmann 2021. Sarnane küsimuste küsimine on võimalikuks tehtud tänu EELK kodulehel olevale rubriigile „küsi vaimulikult“.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Ibid.* Etteruttavalt mainin, et minu uurimistöös ühes alustekstis tõlgendab Walter Wink *teise põse pööramist* sootuks teistsuguse avaldusena.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Eesti Evangeelse Luteri Kiriku Konsistoorium 2005, 13.*

⁶⁰ Auksmann 2021.

⁶¹ *Eesti Evangeelse Luteri Kiriku Konsistoorium 2005, 15.*

kaitseväelaste ja kiriku parim teadmine, et missioon on kooskõlas rahvusvahelise seadusandlusega.⁶² Samas näeb EELK riigi osalemist sõjas, toimumispaigast ja põhjustest hoolimata, viimase võimalusena, mida tuleks vältida kõigi vahenditega. Seega mõeldakse, et sõda (vägivaldse vahendina) on tõenäoliselt kõige töökindlam, mida on võimalik viimases hädas kasutusele võtta. Samas tõdeb EELK, et kirikul on tahe ja võime kaasa aidata lepitusele, üksteisemõistmisele ja rahule.

Kokkuvõttes saab väita, et EELK dokumentatsioonis ning kodulehel jagatud seisukohtades leidub küll mõningaid konkreetseid soovitusi selleks, kuidas relva kandev inimene peaks käituma, kuid sõja pidamist ei kiideta heaks ning seda nähakse viimase abinõuna. Oluline on ära märkida, et teise põse ettekeeramist nähakse mitte kui vastuhaku žesti, vaid pigem kui alanduse väljakannatamist. Lisaks seotakse relvaga tegutsemine ja riigikaitstes osalemine ohvritoomisega ühiskonna ees, millel on kiriku heakskiit. Samas on EELK, lisaks oma „Sotsiaalse sõnumi” dokumendis sõnastatule, peapiiskopi avaldustele, allkirjastanud EKN-i ühisavalduse, milles mõistetakse Ukrainas toimuv Venemaa sõjategevuse üheselt hukka.

Sarnaselt MPEÕK-iga ja erinevalt EELK-st (kus kehtib reformeeritusele omane üldpreesterluse põhimõte) on RKK liikmete jaoks suurima autoriteediga nende kirikupea ehk Paavst Franciscus. Seega kujundavad Eestis elavate katoliiklaste hoiakuid, lisaks katekismuses kirjapandud juhiste, ka paavsti väljaütlemised ja muud avaldused. Kuigi katoliiklaste arv Eestis on võrreldes õigeusklike ja luterlastega marginaalne, on katoliku kirikul rahvusvahelisel tasandil oluline kõlapind ja märgiline tähendus. Lisaks on minu arvates oluline, et Eestis tegutsevad katoliiklased alluvad – erinevalt luterlastest – väljaspool Eestit paiknevale kirikujuhile. Minemata süvitsi õiglaste sõja teoloogiasse (paavst Franciscus väidab, et õiglast sõda pole olemas), püüan anda ülevaate RKK liikmete hoiakute kujundajate, paavst Franciscuse ja RKK Eesti apostelliku administraatori, piiskop Philippe Jourdani vastavasisuliste avalduste võrdluse abil.⁶³ Lisaks püüan põgusalt vaadelda katoliiklaste katekismuses leiduvaid konkreetseid juhiseid ning võrrelda neid nt baptistide usutunnistuses leiduvatega.

Paavst Franciscus on oma seisukohti seoses sõjaga Ukrainas üsna selgelt väljendanud 2022. aastal peetud erinevates ettekannetes ja kõnedes. Franciscus on

⁶² Nt 2003. aasta Iraagi sõjas osalenud Eesti kaplanid ja kaitseväelased ei olnud teadlikud, et sõjalist operatsiooni juhtriik alustas sissetungi mittelegitiimselt. Bellamy 2003.

⁶³ Franciscus 2022.

öelnud, et „iga sõda jätab endast maha endisest viletsama maailma“.⁶⁴ Varasem paavst Paulus VI täheldas oma 1965. aastal ÜRO-s peetud kõnes, et „ründerelva kandev inimene ei ole võimeline armastama“.⁶⁵ Järelikult takistavad armastuse levikut, mitte relvad kui sellised, vaid konkreetselt ründerelvad. RKK apostellik administraator Eestis, piiskop Philippe Jourdan sõnastab oma hoiaku seoses vägivaldsete konfliktidega 17. märtsil 2022. aastal avaldatud eestikeelses kõnes, mis kandis pealkirjaga „Sõda on pimedus“ järgnevalt: „Me ei saa kunagi leppida sõjaga. Sõda on kurjus. Sõda on pimedus. Nii nagu ei saa kurjust õigustada, ei saa ka sõda põhjendada, ei saa sõda mõista. Sõda saab ainult peatada.“ Ta lisab: „Olla inimene, olla kristlane, tähendab uskuda, et sõda, ükskõik milline sõda, ei toimu kunagi mujal, kaugel, teiste juures, ta ei ole kunagi teiste asi, ta on meie asi.“⁶⁶

Samas põhjendab ta kaitsesõja võimalikkust, kui on täidetud kompendiumis sõnastatud sõjapidamise nõuded (lehe allpool). Seega kattuvad vähemalt sõnades nii paavst Franciscuse kui ka tema apostelliku administraatori Philippe Jourdani vaated ja hoiakud sõjasse kui halba nähtusesse. Nii võiks eeldada, et ka Eestis elavad ja tegutsevad RKK liikmed jagavad oma kiriku juhtide seisukohti ning loodetavasti ka tegutsevad neist seisukohtadest lähtuvalt. Oluline on seejuures, et Philippe Jourdan ei räägi pelgalt rahust, vaid möönab Arvo Pär dile tuginedes oma sõnavõtus ka agressorivastase kaitse vajadust: „Armsad Ukraina inimesed, andke meile andeks, et meie ei suutnud teid kaitsta! Meie ei suutnud teid armastada.“⁶⁷

Siinjuures võiks küsida, et kas ka Pärt ja Jourdan tõlgendasid armastust pühakirja kontekstis, nagu seda tegid Kirill ja Putin. Ehk kas helilooja ja kirikujuhi süümepiin tekib võimetusest sõda peatada või siis jõuliselt ukrainlastele appi minna.

Kirikujuhtide seisukohtadele lisaks saab Eesti katoliiklane oma relva kandmisega seotud kõlbelisi hoiakuid kujundada katoliku kiriku katekismuse kompendiumis kirjapandud konkreetsetest juhistest. Kompendiumis on relvakandmise *kõlbeliseks tingimusteks*: ründaja põhjustab raskeid, kindlad, kauakestvad kannatusi; muud rahumeelsed vahendid osutuvad kasutuks; edu saavutamine on hästi põhjendatud; relvade kasutamine ei tohi tekitada suuremat kahju, kui see, mida sooviti hävitada

⁶⁴ *Ibid.*, 30.

⁶⁵ *Ibid.*, 21.

⁶⁶ Jourdan 2022.

⁶⁷ *Ibid.*

(massihävitusrelvade kontekstis).⁶⁸ Nimetatud tingimuste täitmise kohustus on valitsusjuhtidel, kelle voli kohustab kodanikke riiki kaitsma.⁶⁹ Südametunnistuse vabaduse tõttu on katoliku kiriku liikmel võimalus astuda ka asendusteenistusse.⁷⁰ Konkreetselt on sõnastatud ka sõjakuritegudega seonduv: *kuuletumise nõue ei õigusta rahvusvaheliste õiguste rikkumist*.⁷¹ Kompendiumis sõnastatakse ka konkreetsed võimalused, kuidas kurja ja ebaõiglust kaasatoovat sõda *vältida*, tähelepanu on juhitud illegaalsele relvaärile, majanduslikule ja ühiskondlikule ebaõiglusele, etnilisele või religioossele diskrimineerimisele, kadedusele, usaldamatusele, ülbusele ja kättemaksuvaimule.⁷²

Seega saab kokkuvõtteks väita, et RKK ei poolda sõda. Paavst Franciscuse sõnul pole õiglast sõda olemas. Samas möönab RKK apostellik administraator Eestis, piiskop Philippe Jourdan katekismusele tuginedes, et kaitsesõda on teatud tingimustel tarvilik. Eesti katoliiklasest kaitsevaelane peab, vaatamata vannetele ja lepingutega reguleeritud kaitseväge käsuaהלale, pidevalt meeles pidama ka kiriku seadusekuulekuse nõuet, mida nt baptistide katekismuses nii konkreetselt ei sõnastatud. Samuti ei mainita kompendiumis, nagu tooks relva kandja oma tegevusega ühiskonnale mingisuguse ohvri, mida mainiti EELK erinevates avaldustes. Ukrainas toimuvaga seose väljendub RKK sõjavastane seisukoht ka EKN-i vastavasisulise ühisavalduse allkirjastamises.

1.4 Seisukoha kujundamine

EKN on olulisim organisatsioon, kellega riik suhtleb ning kelle avaldused peaksid peegeldama ka Eestis elavate kirikliku kuuluvusega kristlaste hoiakuid. Seda ka praeguse Ukraina sõja kontekstis. Lisaks kujundab EKN oma avaldustega avalikkuse hoiakuid nii kirikusse kui ka kristlastesse laiemalt. Seega on minu arvates asjakohane anda põgus tagasisivaade eelpool nimetatud ühisavalduse tekkeloole. Retrospektiivi tegemisel tuginen tollase EKN-i asepresidendi Meego Rømmeli meenutustele.

EKN-i esimeseks reaktsiooniks Venemaa agressioonirünnakule Ukrainas saab pidada 24. veebruaril, Eesti iseseisvuspäeva avalikul jumalateenistusel tehtud avaldust ja

⁶⁸ *Katoliku Kiriku katekismus, Kompendium 2008, 2307.*

⁶⁹ *Ibid.*, 2309–2311.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid.*, 2312–2328.

⁷² *Ibid.*, 2315–2330.

ühispalvet Ukraina ja Eesti riigi terviklikkuse säilimise pärast. Avaldusega seoses tekkis siiani lahendamata küsimus, kuna EKN-i koosseisu kuuluva MPEÕK metropoliit Eugeni ei põhjendanud piisavalt oma suhtumist mõistetes „Vene Maailm“ (*Russkii Mir*). Siseministeeriumi kantsler ja tema usuaasjade osakonna nõunik esitasid EKN-ile palve, et see väljastaks ühise seisukoha, milles väljendub liikmeskirikute suhtumine Ukraina sõjasse.⁷³

EKN volitas oma asepresidenti Meego Rimmelit, et ta koostaks avalduse, mis kajastaks EKN-i liikmeskirikute seisukoha seoses Ukraina sõjaga ning millel oleks ka MPEÕK metropoliidi allkiri. Tähelepanuväärne on siinjuures, et Rimmeli väitel tekitasid mõningates kirikujuhtides hämmeldust riigi ettekirjutused kodanikeühendustele, kuna põhiseaduslikult on riik ja kirik lahutatud.⁷⁴

Eesti Vabariigi siseminister Lauri Läänemets ja EELK peapiiskop Urmas Viilma reageerisid Venemaa patriarhi poliitikast laetud teoloogilisele avaldusele:

*Ja samal ajal mõistab kirik, et kui keegi jääb kohusetundest ja vande täitmise vajadusest ajendatuna oma kutsumusele truuks ning sureb sõjaväekohustust täites, paneb ta kahtlemata toime teo, mis on võrdne ohverdusega. Ta ohverdab end teiste eest. Ja seetõttu usume, et see ohver peseb maha kõik patud, mida inimene on teinud.*⁷⁵

Nad soovisid, et EKN-i kuuluv metropoliit Eugeni Venemaa patriarhi Kirilli avalduse vaidlustaks.⁷⁶ Rimmeli väitel oli Viilma huvi ajendatud moraalsest ja teoloogilisest terviklikkusest, samas kui valitsuse ministrite jaoks oli see poliitiliselt kriitiline küsimus.⁷⁷ Eesti Vabariigi peaminister ning Siseministeerium nägid Eugeni alluvussuhet Venemaa patriarhile julgeolekuohuna ning kaalusid Venemaa kodakondsusega patriarhi elamisloa tühistamist (praeguseks on Eugeni elamisloa tühistatud ning patriarh on Eestist lahkunud).⁷⁸ Siseministeerium tegi 2022. aasta oktoobris avalduse, et metropoliidi elamisloa pikendamine on korrelatsioonis metropoliidi avaliku suhtumisega patriarh Kirilli sõnavõttu ning Venemaa agressiooni.⁷⁹ Sarnane riigi surve MPEÕK-le tekitas paljudes teadlastes, ajakirjanikes ja kirikujuhtides

⁷³ Rimmel 2023.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Viilma 2022a.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Rimmel 2023.

⁷⁸ Viilma 2022a.

⁷⁹ *Siseministeerium: Eugeni elamisloa tühistamist ei saa välistada. Eesti Rahvusringhäälingu uudised 2023.*

protesti, vaatamata siseministeeriumi põhjendusele, et MPEÕK-i hierarhiline süsteem võimaldab korraldada Venemaalt algatatud mõjutustegevust.⁸⁰ Samas tõstatas tekkinud pinge kiriku ja riigi vahel küsimuse, et kuidas käitub riik kirikutega sõjaolukorras.⁸¹

EKN-i väljastatud ühisavaldus sõja hukkamõistmises on vastavuses kõigi liikmeskirikute välismaal paiknevate kirikupeade samalaadse suhtumisega sõtta.

Kirikut survestava riigi avaldusega seoses on kohane meelde tuletada nii Alar Kilbi kui ka Andres Saumetsa väidet, mille kohaselt Eesti riik sallib kirikut ning sekkub kirikute töösse juhul, kui see ohustab riiklikku korda või julgeolekut.

Urmas Viilma avaldatud artiklile pandud pealkiri kõlas jamesbondilikult „Kirill on andnud loa tappa”.⁸² Ajakirjaniku lisatud pealkiri tekitab esmalt küsimusi, sh kas Kirill tõesti väljastas loa tappa igasugusel viisil (vägistades, piirates)? Viilma selgitavast artiklist selgus siiski, et pealkirja sõnastas ajakirjanik.⁸³ Viilma mõistis Venemaa patriarhi tegevuse hukka Kirilli jutluses leiduva konkreetse mõtteavalduse tõttu:

Ja samal ajal mõistab kirik, et kui keegi jääb kohusetundest ja vande täitmise vajadusest ajendatuna oma kutsumusele truuks ning sureb sõjaväekohustust täites, paneb ta kahtlemata toime teo, mis on võrdne ohverdusega. Ta ohverdab end teiste eest. Ja seetõttu usume, et see ohver peseb maha kõik patud, mida inimene on teinud. /.../ Kõik, kes surevad sellel teekonnal maismaal või merel või võitluses paganate vastu, saavad koheselt andeks oma patud. Seda ma luban Jumala väele toetudes, millega olen varustatud. Seetõttu võtke ette see teekond oma pattude lunastamiseks, olles kindlad taevariigi hävimatus hiilguses.⁸⁴

Vaatamata Venemaa patriarhi lubadusele, et lahinguväljal hukkunud sõdurid panevad toime ohvriteo, ei kiida Kirill sõja headust, vaid ütleb evangeeliumile tuginedes, et sõda on patu tulemus, mis pole hea:

Sõda on paha. Nii nagu kurjus inimeses üldiselt, on ka sõja põhjuseks Jumala antud vabaduse patune kuritarvitamine; sest südamest lähtuvad kurjad mõtted, mõrvad, abielurikkumised, hoorused, vargused, valetunnistused, teotamised (Mt 15:19).⁸⁵

⁸⁰ Riigi Teataja § 24 lõige 2 p 4: „välismaalane on õhutanud või õhutab või on põhjendatud alus arvata, et ta on õhutanud või õhutab või võib õhutada rahvuslikku, rassilist, usulist või poliitilist vihkamist või vägivalda“.

⁸¹ Rimmel 2023.

⁸² Viilma 2022a.

⁸³ Viilma 2022b. Eelmises viites artikli pealkirja kohta „Kirill on andnud loa tappa“ järgneb Viilma selgitav artikkel, et pealkirja sõnastas ajakirjanik. Viilma mõõnab, et ta kahetseb, et ei protestinud toimetuse pandud lennuka pealkirja sõnastuse vastu. Tema algne pealkiri oli „Kirilli ristsõda“.

⁸⁴ Viilma 2022a.

⁸⁵ *Ibid.*

Seega sõja referentsi kasutades ei saa üheselt väita, et MPEÕK kirik toetaks otseselt sõda kui nähtust. MPEÕK metropoliit Eugeni sõnastas samuti siseministeeriumi survele oma seisukoha, milles ta mõistab igasuguse sõja hukka.⁸⁶ EKN-i väljastatud ühisavaldus, mis mõistab sõja hukka, on vastavuses kõigi liikmeskirikute välismaal paiknevate kirikupeade samalaadse suhtumisega sõtta.

Samas võimaldab järgmine Venemaa Õigeusu Kiriku seisukoht üsna üheselt Venemaa kristlastel kirikliku heakskiiduga sõjakäikudel osaleda. Lisaks näitab see arusaam, millisest kontekstist pärineb president Putini õhutuskõnes leiduv evangeeliumi tsitaat suurimast armastusest:

Kuigi kirik tunnistab sõda kurjuseks, ei keela ta oma lastel osaleda sõjategevuses, kui kaalul on naabrite turvalisus ja jalge alla tallatud õigluse taastamine. Siis peetakse sõda vajalikuks, kuigi ebasoovitavaks, kuid vahendiks. Kõigil aegadel on õigeusk olnud sügavalt austanud sõdureid, kes andsid oma elu, et kaitsta oma naabrite elu ja julgeolekut. Püha Kirik on kanoniseerinud palju sõdureid, võttes arvesse nende kristlikke vourusi ja rakendades nende suhtes Kristuse maailma: „Ei ole olemas suuremat armastust kui see, et keegi annab oma elu oma sõprade eest” (Jh 15:13)”.⁸⁷

Samas võiks mõõndustega nõustuda EELK peapiiskop Viilma väljaöelduga, et patriarh Kirill õigustab tapmisi ja surmaga lõppevat eneseohverdusi, mida Venemaa sõdurid peaksid oma ilmalikest kohustustest tulenevatest lepingute ja vannete tõttu täide viima. Venemaa patriarh Kirill on andnud sõdurite riigiteenistusest tulenevatele lepingutele teoloogilise heakskiidu kanda ründerelvi ja vajadusel sooritada tapmisi lahinguväljal. Selline seisukoht on vastuolus RKK paavsti Paulus VI väitega, et ründerelvaga varustatud inimene pole võimeline armastama.⁸⁸

Lisaks tekib küsimus, et kumb luba on mõnele kristlasele kaalukam – kas luba, mille väljastab riik, mille kodanik kristlane on, või siis kirik, mille liige ta on? Alar Kilbi uuringule tuginedes sõnab Oidermaa, et Putin kasutab oma argumentatsioonis just Kirilli varasemalt koostatud seisukohti.⁸⁹ Vähemalt videopildi vahendusel osaleb Venemaa president õigeusu liturgiatel. Seega oletatavasti on ta ka sealse õigeusu kiriku liige. Mis viitab, et õigeusklikuna peaks ta arvestama ka Kirilli hoiakute ja tema väljaütlemistega.⁹⁰ Seetõttu ongi minu arvates oluline vaadelda siinsete kirikujuhtide avaldusi ja

⁸⁶ Pott 2022.

⁸⁷ Venemaa õigeusu kiriku koduleht.

⁸⁸ Franciscus 2022.

⁸⁹ Oidermaa 2023.

⁹⁰ Praeguseks on Venemaa kirikupea Ukraina sõja kuulutanud pühaks sõjaks.

väljaütlemisi, kuna Ukraina sõda võimaldab paremini mõista, millist mõjuvõimu omavad kirikud ja nende juhid ühiskonnas. Ja seda vaatamata riikides kehtivatele seadusandlustele, mille kohaselt nii Venemaa kui ka Eesti on ilmlikud riigid, kus kõik, vaatamata oma usulisele kuuluvusele, on võrdsed seaduse ees.⁹¹ Kuigi riike eraldavad teineteisest riigipiir ja kodakondsus, siis kiriklik kuuluvus ja erinevad kiriklikud hierarhilised alluvussüsteemid võimaldavad kirikuid ja nende liikmeid mõjutada ja juhtida riikideülevalt.

Selleks peaks järgnevalt uurima, millised on EELK mõnede liikmete seisukohad kristlastest sõdurite teoloogiliselt põhjendatud õiguste ja kohustustega seoses. Seejuures peaks kontekstina arvestama Venemaa Õigeusu Kiriku seisukoha, mille kohaselt on olemas kiriku heakskiit sõduritele, kes aitavad säilitada naabrite elu ja julgeolekut.

Venemaa kiriku ja riigi suhe on Eestiga võrreldes oluliselt tugevamalt seotud ja ressursirikkam. Näiteks kui võrrelda kasvõi Eesti ja Venemaa relvajõudude suurusi, võib ainuüksi kaplanite nõudluse põhjal väita, millises mahus vajab riik Venemaal kirikult vaimulikke, keda kaasatakse riigiteenistusse. Suurriikidel nagu USA, Venemaa, Prantsusmaa jt on nende sõjalise võimekuse ja lepinguliste kohustuste tõttu vajadus sagedamini tegelda teiste riikide kaitsmisega. Seetõttu on ka Venemaa kirikupea konkreetselt sõnastanud oma vastavasisulised hoiakud, mis lähtuvad riigi sõjalisest võimekusest ja vastavasisulisest doktriinidest. Võimalik, et Eesti väiksuse tõttu ei ole ka EELK sõnastanud konkreetseid teoloogilisi juhiseid kaitseväelastele, kes vajadusel suunatakse oma naabrite elu ja julgeolekut tagama. Eesti kaitsevägi on osa NATO kaitsealliansist, mille tõttu on nõudlus sarnase juhise järgi tõenäoliselt olemas. Pealegi võimaldaks sarnane konkreetne juhised seda mh Vene riigi ja patriarhi arusaamadega võrrelda. Kuna kirikunõukogu pole ühist dokumenti (seoses relvakandmise ja vägivallega) koostanud, peab parema ülevaate saamiseks taas võrdlema mõningate EKN-i liikmeskirikute vastavasisulisi seisukohti.

1.5 Eesti Kirikute Nõukogu suhtumine vägivalda

Ehkki mitte kõik EKN-i liikmeskirikud ei ole oma seisukohta seoses Venemaa – Ukraina sõjaga avaldanud, on nii Eesti riigile kui ka siinsele kristlaskonnale

⁹¹ Vene Föderatsiooni põhiseaduse artikkel 19. Iseküsimus on muidugi, milline on praegune Venemaa valitsus seda võrdsust tõlgendab.

määravaimaks hoiakute kujundajaks teemakohane EKN-i ühisavaldus. Ülalpool avasin ka põgusalt selle ühisavalduse kujunemislugu ning sellega seonduvaid pingeid. EKN-i liikmeskirikute juhid tegid 2022. aasta 17. märtsil ühisavalduse, milles nad taunivad sõjategevust Ukrainas ning kutsuvad inimesi üles Ukrainast saabuvaid põgenikke aitama.⁹² Sarnase hoiakuga näidatakse ühist meelt ka ÜRO peaassamblee antud hinnanguga, mis samuti on Ukraina sõja hukka mõistnud.⁹³ Samas rõhutavad EKN-i liikmeskirikute juhid oma avalduses vägivallatuse olulisust, viidates Eesti iseseisvuse saavutamisele just vägivallatul viisil, mis sai kirikujuhtide sõnul võimalikuks jumaliku sekkumise tõttu.⁹⁴

Seega suhtuvad Eestis tegutsevad kristlikud kirikud vägivaldsesse konflikti negatiivselt. Ukraina sõja kontekstis tehtud ühisavalduse valguses saab väita, et EKN-i liikmeskirikud eelistavad relvastatud konfliktide kaudu saavutatud lahendustele vägivallatuid lahendusi. Kuna kirikud on üldjuhul hierarhilised organisatsioonid, võib siiski mõningal määral eeldada, et erinevate kristlike kirikute juhtide sõnastatud hoiak kujundab ka nende kirikute liikmeskonna hoiakuid ja käitumist. Seega võiks 2022. aasta märtsis tehtud avalduse põhjal väita, et Ukraina sõja alguses eelistasid ka Eestis tegutsevate kirikute liikmetest kristlased konfliktide lahendamisel vägivallatuid viise.

Kokkuvõtlikult saab väita, et Eesti kirikute suhtumine vägivalda on konfessiooniti erinev. Vaatamata asjaolule, et kristlus saabus Eesti aladele pigem vägivallatul viisil, valitseb laiema üldsuse hulgas hoiak, mida defineerib mõiste *ristisõda*. Sõja, vägivalda ning vägivallatuse teemade tõstatamine ning nendega tegelemine võiksid sarnast hoiakut muuta. Seda soodustab riigi ja kiriku praegune suhe, mille tõttu on võimalik valida asendusteenistus, mis varasematel sajanditel polnud võimalik. Eesti riigi ja kiriku suhet võiks iseloomustada kui sallivussuhet, riik *sallib* kirikut seni, kuni kiriku tegevus ei ohusta kehtivat korda või julgeolekut (näitena metropoliit Eugeni mõjutustegevuse kahtluse tõttu tehtud otsused). Kiriku ja riigi suhet reguleerib Eestis EKN-i ja riigi vahel

⁹² *Eesti Kirikute Nõukogu ja liikmeskirikute juhtide avaldus (2022)*.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ *Ibid.* Ühisavalduse koostasid: EKN president EELK emeritpeapiiskop Andres Põder; EELK peapiiskop Urmas Viilma; EAÕK metropoliit Stefanus; MPEÕK metropoliit Eugeni; RKK apostellik administraator Eestis, piiskop Philippe Jourdan; AAK piiskop Balti riikides Vardan Navasardyan; EKNK piiskop Alur Õunpuu; Eesti EKBK Liidu president, pastor Erki Tamm; AK Eesti Liidu president Andres Ploompuu; EMK superintendent, pastor Robert Tšerenkov; EKE preester Thomas Eriste.

sõlmitud koostööleping. Seega on Eesti kirikute seisukohad kõige üldisemalt väljendatud EKN-i erinevate avalduste kaudu.

Samas käsitlevad erinevad konfessioonid suhtumist relvastatud sõjategevusse erinevalt. Mõnedel kirikutel on selleks konkreetsed õpetuslikud juhised (EKK, EBK), teistel jällegi väljendatakse oma seisukohti üldisemalt ja individuaalsetest arusaamadest lähtuvalt (EELK, EAÕK, EMK). Seega vaatamata asjaolule, et Eesti kirikute seisukohad on kõige paremini vaadeldavad EKN-i konsensuslike otsuste kaudu, oleks minu arvates vajalik, et erinevad Eesti kirikud sõnastaksid (nt oma kodulehtede kaudu) konkreetsemalt, milline on nende kirikute suhe relva kasutamisest (ka kaitseotstarbelisest) tulenevasse vägivalda ja sellega kaasnevatesse tagajärgedesse.

Praeguses uurimisfaasis saab tõdeda, et EKN-i liikmeskirikud eelistavad pigem õiglase sõja teooriat ja võimalikkust (viimase võimalusena), mitte aga vägivallatu vastupanu võimalusi. Oluline on siinjuures tõdeda, et minu poolt vaadeldud andmed tuginevad EKN-i kuuluvate erinevate kirikuliikmete avaldustel ja väljaütlemistel ning saadud andmetele tuginedes ei saa üheselt väita, et tegemist on nende kirikute ametlike teoloogiliselt läbikaalutud seisukohtadega. Põhjuseks on nt reformeeritud kirikutes valitsev üldpreesterluse põhimõte. Samas on kirik ka hierarhiline organisatsioon, mille tõttu on erinevate kirikute juhtide ja töötajate avaldustel siiski oluline kaal ja kõlapind. Lisaks on Eesti kirikute seisukohad, mis puudutavad relvakandmist ja sõda, juhuslikud, ajaloolisi näidiseid kordavad ning üldjuhul kujundatud Ukraina sõja eelsel ajal.

II. ÕIGLANE SÕDA

Selleks et paremini mõista vägivallatust ja vägivallatu vastupanu olulisust, annan põgusa ülevaate õiglase sõja mõistest ja selle kujunemisest ajaloos.

Sõda võiks kõige üldisemalt kirjeldada kui nähtust, mille käigus *tekib inimestel ja rahvastel seaduslik soov saada endale rikkust, au ja võimu ning neil on kiusatus nimetatud hüved jõuga enda valdusesse haarata, selle asemel et need töö, au ja võimu abil välja teenida.*⁹⁵ Õiglane sõda (*just ad bellum*) on läänelik mõiste ning tähendab, et teatud tingimustel on sõjalise jõu kasutamine õigustatud, lisaks et sarnase jõu (*jus in bello*) kasutamine on teatud viisil piiratud. Õiglase sõja mõiste tõukub klassikalise Rooma ja piibellikultuurist ning sellel on nii religioosseid kui ka ilmalikke elemente.⁹⁶ Keskaegse kanoonilise õiguse kõrvalproduktina kaasas see endasse Rooma õiguse, riigitegevuse tavad ning rüütelkonna seadustiku.⁹⁷ Tollased kanonistid ühendasid olemasolevad sõda õigustavad kristlikud traditsioonid võitlusvõimetute puutumatusse põhimõttega ning kujundasid välja algse idee, mida arendasid hilisemad kristlikud teoloogid. Rüütelkonna ja võitlusvõimetute klassifitseerimine võimaldas omakorda välja arendada ka sõjavahendeid piirava reeglistiku.⁹⁸

Kristlikest teoloogidest, kes põhjendasid sõjapidamist kristliku eetikaga, olid tuntumad Püha Augustinus (354–430) ning Püha Thomas Aquinas (1224/25–1274).⁹⁹ Augustinus jagas sõjad kahte kategooriasse – ebaõiglased ning õiglased. Augustinuse kohaselt oli barbarite pealetung impeeriumile ebaõiglase sõda, samas impeeriumi kaitsesõda, mille eesmärgiks oli tsivilisatsiooni säilitamine, õiglase.¹⁰⁰ Siinjuures on huvitav, et Ukraina sõja kontekstis toimub võitlus samuti justkui tsivilisatsiooni säilitamise nimel, samas pole kumbki pool ametlikult sõda välja kuulutanud. Augustinus kirjeldab, et *õiglase sõja* eesmärgiks on karistuse määramine või kahjunõude kindlustamine, mis tugineb Jumala selgesõnalisele käsule (nagu see on Vanas Testamendis).¹⁰¹ Samas on sõjaõnnetused Augustinuse sõnul hirmsaks mänguks kuradi

⁹⁵ *Encyclopedia of Religions and Ethics* 1980, 677.

⁹⁶ Johnson 2024.

⁹⁷ *jus naturale* (ld.k loodusseadus); *jus gentium* (ld.k rahvaste õigus). *Ibid.*

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Encyclopedia of Religions and Ethics* 1980, 682.

¹⁰¹ *Ibid.*

auks ning sõda tuleb pidada ainult kõige suurema hädavajaduse tõttu. Lisaks väitis Augustinus, et sõda on seaduslik vaid juhul, kui sõda peavad vürsti juhitud sõdurid. Samas ei kuulu võit võitja poole sõduritele, hoiatab Augustinus.¹⁰²

Aquinase teoses „Summa Theologie” kirjeldatakse sõda õigustavaid argumente ning loetletakse, millised teod on sõjas lubatud.¹⁰³ Aquinas nimetab sõda õiglaseks juhul, kui on täidetud kolm aspekti: sõda peab juhtima õiguspäraste volitustega vürst, kelle vastane on ära teeninud karistuse; kavatsused peavad olema sihitud headuse võidukäigule ning kurjuse eemaldamisele.¹⁰⁴ Üks varasemaid ilmaliku vaate esindajaid oli Rooma õigusteadlane ja filosoof Marcus Tullio Cicero (106–43 eKr), tema väite kohaselt peavad sõjad, selleks et neid saaks pidada õiglasteks, olema välja kuulutatud õiglase põhjusega ning nende pidamise viis peab olema õiglane. Aastatel 1583–1645 elanud Hollandi õigusteadlane Hugo Grotius sõnastas oma teoses „De Jure Belli ac Pacis”, et sõda on õigustatud vaid juhul, kui riik satub otsesse ohtu, mille käigus osutub ohuga proportsionaalse jõu kasutamine vajalikuks.¹⁰⁵ Reformatsiooni isad Martin Luther ja Johannes Calvin suhtusid poliitilisse võimu konservatiivselt ja lõimised oma teoloogilistesse seisukohtadesse suuresti katoliku õiglase sõja mõtteviisi, eriti Augustinuse ja Aquinuse oma. Jäädes truuks reformatsiooni vaimule, tuginesid nad samal ajal otseselt Vanale ja Uuele Testamendile. Lõppkokkuvõttes võtsid enamik uutest tekkivatest protestantlikest kirikutest ja nende kaasaegsetest järeltulijatest omaks õiglase sõja teooria.¹⁰⁶

Suurem osa teadlasi peab sõda õiglaseks juhul, kui see vastab *jus ad bellum* nõutele, mida saab vaadelda nelja tunnuse alusel: 1) sõja kuulutaja peab olema suveräänne võim (mingi kogukonna poliitiline võim), 2) sõjal peab olema õiglane põhjus (ühise hüve kaitsmise vajadus või vastupanu tõsisele ebaõiglusele), 3) sõdiv riik peab lähtuma õiglastest kavatsustest (sõda peab pidama õigluse, mitte omakasu eesmärkidel), 4) sõja eesmärgiks peab olema õiglase rahu saavutamine. Pärast teise maailmasõja lõppu kasutatakse veel kolme tingimust: 1) edu saavutamiseks peab olema mõistlik võimalus,

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ Johnson 2024.

¹⁰⁴ *Encyclopedia of Religions and Ethics* 1980, 682.

¹⁰⁵ Johnson 2024.

¹⁰⁶ *World Religions And Norms Of War* 2009, 220.

2) jõudu kasutatakse viimase abinõuna, 3) sõjast saadav kasu peab üles kaaluma sõjapidamise eeldatavad kulud.¹⁰⁷

Vestfaali rahust (1648) alates on tehtud erinevaid jõupingutusi siduvate sõjaseaduste väljatöötamiseks ning alates 1860ndatest aastatest on koostatud erinevaid sõjapidamist reguleerivaid dokumente (Genfi konventsioonid 1864–1949, protokollid 1977), mis piiravad sõjas lubatud vahendeid. Kaasajal keskendub *jus in bello* mõistega seonduv moraalne arutelu peamiselt tuumarelva kasutamise võimalusega kaasnevatele küsimustele. Haagi ja Genfi konventsioonidega kehtestati sõjavangide ja tsiviilisikute kohtlemist reguleerivad normid ning sõnastati kolm üldist põhimõtet, mis reguleerivad käitumist sõjaolukorras: 1) sihtmärkideks võivad olla ainult võitlejad ning ametlikult määratletud sõjalis- ja tööstuskompleksid; 2) võitlejatel pole lubatud kasutada ebaõiglaseid meetodeid ja relvi; 3) jõu kasutamine peab olema proportsionaalne taotletava eesmärgiga. Alates külma sõja lõpust on korraldatud mitmeid rahvusvahelisi sõjalisi erioperatsioone, et lõpetada inimõiguste rikkumised (nt Somaalias ja Jugoslaavias). Just inimõiguste rikkumine on tõstatanud traditsioonilise arusaamaga seotud problemaatika, mille kohaselt on suveräänse riigi juht puutumatu, kuigi tema alluvuses tegutsevad relvajõud on toime pannud inimõiguste rikkumisi. Õiglase sõja teoreetikud pole veel jõudnud ühisele seisukohale, kas sõjaline sekkumine eelpool mainitud olukorras on õigustatud, seega pole nende seisukohad ka antud küsimuses avaldanud mõju rahvusvahelisele õigusele.¹⁰⁸

Nii nagu õiglase sõja teoreetikud pole leidnud ühist kokkulepet, nii pole seda teinud ka erinevad kristlikud kirikud. Eri religioosete traditsioonide vahel on palju kattuvust selles osas, mida loetakse õigustatud põhjuseks relvastatud jõu kasutamisele. Kui kättemaksu või üksnes omandamise eesmärgil peetava sõja põhjused mõistetakse peaaegu kõikjal hukka, siis enesekaitse rünnaku vastu on kõige sagedamini esitatud põhjendus sõja alustamiseks. Hinduismis, kristluses ja islamis näiteks ei käsitleta kaitset mitte ainult lubatud tegevusena (õigus või õigustus), vaid seda propageeritakse ka kui kohustust, mis lasub nii poliitilisel juhtkonnal kui ka kodanikel.¹⁰⁹

Juhtivate autorite (katoliiklaste ja protestantide) vahel valitseb konsensuslik arusaam, et ainult tõendatavatel märkidel põhinev vahetu oht peatsest agressioonist võiks

¹⁰⁷ Johnson 2024.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ *World Religions And Norms Of War 2009, 306.*

õigustada vaenlase rünnakut ennetavat relvajõudude kasutamist. Need autorid on peaaegu üksmeelsel ennetava sõja, st strateegiate suhtes, mille puhul riik x ründab riiki y, et takistada riigil y võimekuse omandamist, et see ei ohustaks tulevikus x-i sõjaliselt.¹¹⁰ Seega vastab ka Venemaa juhtkonna käitumine Ukraina sõda alustades sarnaste autorite seisukohtadele.

Kokkuvõtteks saab väita, et õiglase sõja teooria kujundati välja olukorras, kus kirik ja riik olid omavahel seotud ehk valitses riigiusk. Kuna õiglase sõja teemat käsitlevad peaaegu kõik traditsioonilised religioonid, sarnanevad EELK, EKBK või EAÕK liikmete mõningad seisukohad viimati kirjeldatud õiglase sõja arusaamadega, kasvõi põhjusel, et ka nemad esindavad traditsioonilist religiooni. Erinevatel juhtudel võib õiglane sõda tunduda, vastavalt olukorrale, mõistlik (viimane, seega järelikult töötav) lahendus. Mõõnan, et õiglase sõja temaatika nõuaks veelgi põhjalikumalt ülevaadet, et nii kristlastel kui ka kirikul oleks võimalik paremini ja kaasaegselt kujundada sõja võimalikkust käsitlevat seisukohta. Kuigi paljudel Eestis tegutsevatel kirikutel pole seni veel välja töötatud konkreetseid teoloogilisi mõtlemis- ja käitumisjuhiseid, aitab põgus kokkuvõte õiglase sõja kontseptsioonist ja selle kujunemisloost paremini mõtestada Eesti Kirikute Nõukogu ning erinevate kirikute seni tehtud avaldusi.

¹¹⁰ *Ibid.*, 307.

III. PATSIFISM JA VÄGIVALLATUS

Nii vägivallatu vastupanuga seotud seisukohtade kujundamiseks kui ka arusaamiseks, millised on seni avaldatud Eesti kirikute erinevad avaldused seoses Ukraina sõjaga, on minu arvates tarvis esmalt avada põgusalt ka nii patsifismi kui ka vägivallatuse mõisteid.

Patsifismi mõiste tähistab tavaliselt kitsas tähenduses sõjavastasust, samas kui vägivallatus võib tähendada meetodi ja vahendi kirjeldust, mõnel juhul ka vóorust ning isegi eluviisi.¹¹¹ Selle vägivallatuse definitsiooni kohaselt võiks ka vägivallatu vastupanu olla kristlaste eluviisi osa isegi juhul, kui vastupanu täit potentsiaali ei pea ilmtingimata oma igapäevases elus rakendama, ent siiski peaks säilima valmisolek, sarnaselt kunagise NATO kaitsekontseptsiooniga „Tripwire“, mis oli mõeldud käivitama kohese NATO idatiiva kaitse, juhul kui Venemaa oleks korraldanud agressioonirünnaku Ida-Euroopas asuvate NATO liikmesriikide vastu.¹¹²

Patsifism tähendab laiemalt vastuseisu militarismile ning võib hõlmata ulatuslikumat vastuseisu poliitilisele vägivallale, mis asub väljaspool rahvusvaheliste suhete piiri. Siiski pole patsifistid ainsad, kes püüavad vägivalda minimeerida või likvideerida (mitmeid sõdu on peetud just rahu saavutamise eesmärgiga). Pigem on siinjuures erisuseks patsifistide eetiline, religioosne, filosoofiline, pragmaatiline või mõni muu pühendumuse viis. Patsifistid kasutavad oma eesmärkide saavutamiseks meetodeid, mis on kooskõlas pühendumuse viisi ja eesmärkidega, ning on kriitilised valitsevate lähenemisviiside suhtes, mis vägivallaga kergemaid kompromisse otsivad.¹¹³

¹¹¹ Christoyannopoulos 2023, 3.

¹¹² Ward 2022.

¹¹³ Christoyannopoulos 2023, 3.

Seega kirjeldab patsifism pühendumuse meetoditega kooskõlas olevat vastuseisu sõjale või üldisemalt vägivallale. Samas viitab vägivallatuse mõiste kitsamalt meetodite varule, kuid mõnikord ka laiematele tavade ja vooruste sidususele nende meetoditega.¹¹⁴

Lisaks võib patsifismi kirjeldada nähtusena, mida praktiseerivad pigem üksiküritajad ning rühmad, võrreldes riikidega ja riikliku patsifismiga. Mitmed kristlikud väikesektid püüavad otseses mõttes elada Jeesuse ettekirjutuste kohaselt ning on keeldunud sõjaväeteenistusest ja on seetõttu olnud valmis kandma seadusandlusest tulenevaid riiklike karistusi. Kõik ajateenistusest keeldujad pole olnud ilmingimata religioossed, kuid enamik neist põhjendab oma käitumist patsifistlike põhimõtetega. Lisaks leidub patsifistide endi seas levinud erinevaid arusaamu, mis on seotud jõupingutustega aitamaks mõnd riiki sõjaolukorras – alates väiksemast vähemusest, kes keeldub osalema igasuguses abis, kuni nendeni, kes on nõus osalema teenistuses, kui sellega ei kaasne otsest sõjategevust.¹¹⁵

Varases kristluses oli martüüriumil oluline funktsioon, kuna see jälgendas Kristuse eneseohverdust. Samas põhjustab sarnane Jeesuse isetu armastuse tõlgendamine kuni tänaseni kristlaskonna hulgas vaidlusi – näiteks kas kristlased peaksid seda armastust väljendama sarnasel ekstreemsel viisil. Need, kes uskusid maapealsesse Jumala rahuriigi tegelikuks saamisenesse, tõlgendasid evangeeliumis leiduvat Jeesuse õpetust sõna-sõnalt: *Aga mina ütlen teile: Armastage oma vaenlasi ja palvetage nende eest, kes teid taga kiusavad...* (Mt 5:44).¹¹⁶

Esimestel sajanditel valitsev arusaam, mille kohaselt oodati maailma lõppu, oli oluliseks teguriks, mis soodustas patsifistlike hoiakute teket. Näiteks sõduriks olemist ja kohtupidamist peeti takistuseks, mis ei võimaldanud kristlastel saavutada päästet järgmises maailmas.¹¹⁷ Sarnasele arusaamale tuginedes väljendasid mõned varakristlikud kirjanikud, eelkõige Justinus Martyr, Tertullianus, Origenes ja Lactantius, tugevat vastasseisu sõja ja sõjaväega seonduva suhtes. Varased kirikuisad, sealhulgas Tertullianus ja Origenes kinnitasid, et kristlased peaksid hoiduma inimelu võtmisest.¹¹⁸

Sarnane arusaam ning Rooma sõduritele kehtestatud keisrikultuses osalemise nõuded oli põhjuseks, miks varajane kristlaskond hoidus impeeriumi sõjaväeteenistusest.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ *Britannica* (2023).

¹¹⁶ *The Encyclopedia of Religion* 1987, 466.

¹¹⁷ *World Religions And Norms Of War* 2009, 143.

¹¹⁸ *The Encyclopedia of Religion* 1987, 466.

Sarnane on ilmselt ka paljude praeguste kristlaste arusaam, mille tõttu soovitaksegi osaleda pigem asendusteenistuses. Alates 4. saj, kui kristlusest sai Rooma impeeriumi ametlik usund, toimus massiivne pööre patsifismi suunas, mis omakorda viis õiglase sõja doktriini väljatöötamiseni.¹¹⁹ Põhjuseks oli asjaolu, et seoses kristluse kujunemisel ametlikuks impeeriumi usundiks, võtsid kristlased enda kanda ka kohustused ja vastutuse: ühiskondliku korra, maksusüsteemi, toiduvarude, parandusasutuste ja sõjaväe eest.¹²⁰

Seega tekkis küsimus, kuidas peavad kristlased tegutsema uutes sotsiaalpoliitilistes oludes.¹²¹ Cicerolt pärinevat kontseptsiooni arendasid edasi Ambrosius ja Augustinus, mille tulemusel kujundati kristlaste edaspidist mõtteviisi ning millega õigustati ka edaspidiseid vägivaldseid väljaastumisi hereesiate vastu. Õiglase sõja kontseptsiooni kuritarvitamise tõttu kuulutas Aquina Thomas hiljem, et sõda on alati patt, kuigi see on teatavatel juhtudel õigustatud.¹²² Rooma impeeriumi lõpuaegadel kasutati varasemat Justinus Martyri, Tertullianuse, Origenese ja Lactantiuse seisukohti pigem referentsina õiglasest sõjast rääkimise kontekstis.¹²³ Hiliskeskajal tekkis Euroopa kristlaskonnas hulgaliselt Jeesuse mäejutlusest innustunud patsifistlikke liikumisi, kellest üks varaseim on Prantsusmaa ja Põhja-Itaalia aladel aastast Pierre Valdèse juhtimisel tegutsenud valdeslaste kogukond. Aastal 1170. pühendas Valdès ennast lihtsale ja vaesele eluviisile ning keeldus relvakandmisest, mille tulemusel heideti Valdès kirikust välja. Assisi Francus koostas Valdèse põhimõtete alusel oma vagadussüsteemi. Sarnased patsifistlikke põhimõtteid kasutasid ka 14. sajandi Inglismaal tegutsenud John Wycliffe'i Lollardi kaaskond, samuti hussiitide ja taborite liikumised Tšehhoslovakkia aladel, ning moraavlastel, kes kõik keeldusid vägivallast.¹²⁴

Protestantlik reformatsioon andis uue impulsi patsifismi levikuks, kuna tollane kirik oli teinud kompromissi võimudega, mille kohaselt peeti relvakandmist poliitiliselt hädavajalikuks. Nii anabaptistid kui ka Menno Simmonsi juhitud mennoniidid püüdsid 16. sajandil järgida absoluutse patsifismi põhimõtteid. Kurioosumina kuulutasid tollased kaasprotestandid need patsifistlikud liikumised hukkamõistu väärivateks hereesiateks.¹²⁵

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Toom 2022, 25.

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *The Encyclopedia of Religion* 1987, 466.

¹²³ *World Religions And Norms Of War* 2009, 143.

¹²⁴ *The Encyclopedia of Religion* 1987, 466.

¹²⁵ *Ibid.*

Sarnaselt peeti ka katoliiklikke autoreid nagu Erasmus (1466–1536), kes võtsid Justinus Martyri, Tertullianuse, Origenese ja Lactantiuse patsifistlikke seisukohti elujõulise alternatiivina omaks, ketserlikeks, kelle seisukohti samastati protestantismi "liialdustega".¹²⁶

Enimtuntud protestantlik-patsifistlik liikumine pärineb ilmselt 1649. aastast, mil hakkasid tegutsema Georg Foxi juhitud kveekerid. Kveekerite puritaanlik eetika käsitles iga inimest jumaliku sädeme kandjana, mille tõttu on inimese elu püha ning seetõttu on välistatud nii tapmine kui ka tapariista kandmine.¹²⁷

Hilisemad 19. ja 20. saj kristliku hoiakuga ühendused (nt Jehoova tunnistajad), mis propageerivad patsifismi, on tõukunud just eelpool nimetatud liikumistest. Lisaks said protestantliku reformatsiooni aegsete patsifistlike liikumiste, nagu kveekerite ja mennoniitide hoikud ja printsiibid, aluseks, mille põhjal vormisid ka hilisemad vabakirikud mõõndustega oma teoloogilised seisukohad riigikorra, sõjapidamise ja vägivallaga seoses. Samuti on 20. sajandi kristlikke patsifiste mõjutanud Mahatma Gandhi ideed. Euroopa suurim 20. sajandi kristlik-patsifistlik ühendus „Lepituse osadus” moodustati 1914. aastal Inglismaal. Kaks maailmasõda on ajendanud nii Maailma Kirikute Nõukogu kui ka Vatikani tegema avaldusi, mis kutsuvad vägivallatusele. USA tuntuim patsifistliku kristluse edendaja oli Martin Luther King, kes võitles nii rassilise ebavõrdsuse, Vietnami sõja kui ka tuumarelvastumise vastu. Samas leidub kristlastest „tuuma-patsifiste”, kes väidavad, et just tuumarelvade massiivne purustusjõud on põhjuseks, mis ei võimalda kinni pidada õiglase sõja põhimõtetest.¹²⁸ Mõõnan, et nii Gandhi kui ka Kingi ideed ja hoiakud vajaksid põhjalikumat käsitlust, kui etteantud töö maht ja peamine suund seda võimaldaks, sest peetakse neid ju ühtedeks olulisemateks vägivallatuse idee ja patsifistlike hoiakute kandjateks. Lisaks on nad mõjutanud hulgaliselt järgnevate põlvkondade ebavõrdsuse ja rõhumise vastu võitlejaid, nende hulgas ka minu töö aluskirjanduse autoreid Walter Winki ja Gene Sharpi.

Vägivallatus toetub peaaegu kõikides religioonides leiduvale põhimõttele, mis on teataval viisil inimelu võtmise vastu.¹²⁹ Weber defineerib vägivallatust järgnevalt:

Vägivallatus on tee rahule, nii isiklikul kui ka ühiskondlikul tasandil. See võib hõlmata eluviisi, mis näeb maailma kui üksteisest sõltuvat tervikut ning mis pakub

¹²⁶ *World Religions And Norms Of War* 2009, 143.

¹²⁷ *The Encyclopedia of Religion* 1987, 466.

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ *The Encyclopedia of Religion* 1987, 463.

*sidusust ja filosoofiat, võimaldes omakorda elada harmoonias teiste inimestega (või isegi kõigi eluvormidega) hästi lõimunud ja tasakaalustatud inimesena.*¹³⁰

Samuti võib vägivallatus olla vahend konfliktide lahendamiseks või tehnika, mida saab rakendada näiteks võitluses sotsiaalse õigluse nimel ilma füüsilise vägivallata. Seega on vägivallatus kompleksne nähtus, väidab Weber.¹³¹

Piiblis leiduv käsk *sa ei tohi tappa* (Ex 20:13; Dt 5:17) on normatiiviks nii juudi kui ka kristlikus traditsioonis. Nii on öeldud Uues Testamendis: *Sa ei tohi tappa! Ja igaiüks, kes tapab, läheb kohtu alla* (Mt 5:21) kui ka Koraanis: *Ärge tapke elu, mille Jumal on teinud pühaks* (6:152).¹³² Budistlikus traditsioonis sõnastatakse õiglase elu elamise tarbeks: *Kui keegi tapab elusolendi... suureneb tema patt* (Sūtrakrtānga 1.1), nii nagu ka hinduismis: *Elusolendi tapmine ei soodusta taevasse minekut* (Manusmṛti 5:48).¹³³ Kuigi minu uurimistöe keskendub vägivallatusele, mis on seotud kristliku traditsiooniga, tõin konteksti loomiseks välja ka mõnes muus religioonis leiduvaid asjakohaseid arusaamu.

Vaatamata asjaolule, et üldise arusaama kohaselt peetakse tapmist erinevates religioonides ebamoraalseks teoks, on hulgaliselt ebakõlasid järgnevate eetiliste küsimuste vahel: 1) millele tugineb tapmise vastase reegli õigustus; 2) millistel alustel on seda reeglit võimalik tühistada; 3) kas see reegel laieneb kõikidele elusolenditele; 4) kas keelatud on teha vaid füüsilist kahju; ning 5) kui keskne on see reegel igas erinevas religioonis.¹³⁴

Lisaks teeb vägivallatuse kontseptsiooni lahkamise keeruliseks asjaolu, et erinevates kultuurides ja religioonides käsitletakse vägivallatut tegutsemist ning hoiakuid nii kultuurilisest kui ka ajastulisest kontekstist tulenevalt erinevalt. Pealegi on sõnad nagu *vägivallatus* ja *patsifism* küllaltki uued leiutised õhtumaises keelekasutuses. Näiteks vägivallatuse mõiste pärineb otseses tõlkes sanskriti keelest – *ahimsā* (otsetõlkes: ei kahjusta/pole kahju), mis jõudis ingliskeelses keeleruumi Mahatma Gandhi ja tema konfliktikäsitluse kaudu alles 20. sajandil. Kuigi sellel mõistel on hulgaliselt paralleele maailma erinevates religioonides, on see mõiste kesksel kohal just Indias leiduvates religioonides.¹³⁵

¹³⁰ Weber 2008, 1363.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² *The Encyclopedia of Religion* 1987, 463.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ *Ibid.*

Samas võiks maailma enamlevinud religioonides leiduvate vägivallatuse kontseptsioone vaadelda kolmese jaotuse alusel: 1) sisemine seisund või hoiak, mis väljendub mittehävituslikkuses ja elu austamises; 2) ideaal, mis seostub sotsiaalses harmoonias ja rahus elamisega; 3) vastus konfliktile.¹³⁶

Martin Luther King on sõnastanud kuus vägivallatusega seotud põhimõtet:¹³⁷

1) Vägivallatus on julgete inimeste eluviis. See on aktiivne vägivallatu vastupanu kurjuse vastu. See on agressiivne hingeliselt, vaimselt ja emotsionaalselt. 2) Vägivallatus püüab võita sõprust ja mõistmist. Vägivallatuse tulemus on lunastus ja leppimine. Vägivallatuse eesmärk on armastatud kogukonna loomine. 3) Vägivallatus püüab võita ebaõiglust, mitte inimesi. Vägivallatus tunnistab, et ka kurjategijad on ohvrid ega ole kurjad inimesed. Vägivallatu vastupanu püüab võita kurjust, mitte inimesi. 4) Vägivallatus väidab, et kannatused võivad harida ja muuta. Vägivallatus aktsepteerib kannatusi ilma kättemaksuta. Välja teenimata kannatused on lunastavad ja neil on tohutu kasvatuslik ja muutusi esile kutsuv mõju. 5) Vägivallatus valib vihkamise asemel armastuse. Vägivallatus seisab vastu vägivallale, mis on suunatud nii vaimu kui ka keha vastu. Vägivallatu armastus on spontaanne, motiveerimata, omakasupüüdmatu ja loominguiline. 6) Vägivallatu usub, et universum on õigluse poolel. Vägivallatu vastupanu usub sügavalt, et õiglus lõpuks võidab. Vägivallatu usub, et Jumal on õigluse Jumal.

Nii patsifismil kui ka vägivallatusel on palju erinevaid variante. Cady kohaselt võiks näiteks patsifismi vorme loetleda järgnevalt: pragmaatiline, tuuma-, tehnoloogiline, keskkonna, ekslik, kollektivistlik ja absoluutne patsifism. Mõned patsifistid tuginevad veendumusele, et sõda on vale, sest tapmine on vale, teised aga põhjendavad oma vastasseisu väidetega, et inimese otsustusvõime on alati ekslik – kaasaegsete relvadega peetavas sõjas ei toimu võitlus ainult võitlejate vahel või et sõda pole kunagi tõhus vahend soovitud tulemuste saavutamiseks.¹³⁸

Vähemalt otsustusvõime ekslikust pooldavaid patsifiste võiks süüdistada ka julguse puudumises, kuna igasuguse otsusega kaasneb ka vastutuse võtmine. Järelikult võiks küsimus olla selles, et millist vastutust inimene kanda soovib või suudab. Samuti võiks küsida, et kas otsustusest loobumine põhjustab rohkem või vähem kannatusi. Lisaks

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ King M.L. Kuus vägivallatusega seotud põhimõtet. Samas leidub Kingi teoorias lisaks vägivallatule vastupanule nii patsifistlikke kui ka õiglast sõda pooldavaid põhimõtteid.

¹³⁸ Christoyannopoulos 2023, 3.

mõistavad vähemalt kõik Eesti Kirikute Nõukogu liikmeskirikud ühel või teisel viisil samuti Ukraina sõja hukka. Seega kohandub patsifistide põhimõte, et *sõda pole kunagi tõhus vahend soovitud tulemuste saavutamiseks* ka EKN-i arusaamadega. Ent kui toetuda riigi ja kiriku lahususe argumendile, võivad mõned kristlased ennast näha lahus riigivalitsemisega seotud vastutusest ning väita, et kuna nemad ei korralda oma arusaamade kohast valitsemist, siis ei pea nad ka nõustuma kõigi valitsuse kehtestatud põhimõtetega, järelikult peavad ka vähem vastutama.

Veel leidub patsifiste, kes pooldavad õiglase sõja kontseptsiooni vähemalt teoreetiliselt ning ähmastavad patsifismi ja õiglase sõja piire väitega, et õiglast sõda ei ole võimalik pidada, kuna õiglase sõja kriteeriumid pole kunagi täidetud. Mõnede teiste patsifistide arvates võiks vägivald olla õigustatud teoreetiliselt või siis spetsiifilistes piiritletud olukordades.¹³⁹ Ka viimati nimetatud hoiak sobiks mööndustega EKN-i hoiakutega. Lisaks väljaspool rahvusvahelise poliitika valdkonda leidub patsifiste, kes pooldavad vägivalda kasutamist isiklikuks enesekaitseks või koduse korra säilitamiseks.¹⁴⁰ Seega ei saa patsifismi mõistet kasutada eeldusel, et patsifist on igasuguse vägivalda vastu, pigem on see üsna haruldane variant.¹⁴¹

Samuti nagu patsifismi, saab ka vägivallatust vaadelda mitme variandi alusel. Gene Sharp on kirjeldanud 178 vägivallatuse meetodit ning on jaganud need kolme suuremasse kategooriasse: 1) vägivallatu protest ja veenmine; 2) koostööst hoidumine, ning 3) vägivallatu sekkumine.¹⁴² Etteruttavalt mainin siinjuures, et Gene Sharp on autor, keda kasutan ka töö viimases peatükis põhjalikumalt just seoses tema koostatud konkreetsete vägivallatu vastupanu meetoditega.

Sageli eristatakse põhimõttelist ja pragmaatilist (või strateegilist) vägivallast loobumist, millest esimese puhul on motivaatoriks moraalsed kaalutlused (terviklikum pühendumine vägivallatusele ja inimlik hoolimine oma vaenlasest), samas kui viimase puhul on motivaatoriks mure tõhususe pärast (mõnikord kaasneb sellega suurem avatus vaenlase stigmatiseerimisele). Seejuures ei ole sarnane jaotus jäik, muutused toimuvad erinevates alagruppides pidevalt nii sisemiselt kui ka väliselt, mistõttu ei saa ka patsifismi ja vägivallatust liiga konkreetselt eristada. Praktikas ristuvad sageli mõlema liikumise nii

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ *Ibid.*, 3–4.

¹⁴¹ *Ibid.*, 4.

¹⁴² *Ibid.*

koosseisulised kui ka põhjenduslikud süsteemid. Just seetõttu on võimalik leida ka hulgaliselt erandeid üldiste väidete suhtes, mis puudutavad nii vägivallatust kui ka patsifismi.¹⁴³

Oluline on märkida, et kõik patsifistid ei ole vägivallatud aktivistid ja vägivallatud aktivistid ei ole patsifistid. Näiteks kui paljud patsifistid on vägivallatud aktivistid, võivad mõned neist tõrjuda vägivallatu vastupanu konfliktsemaid variante. Teisest küljest ei pruugi vägivallatud aktivistid olla ilmingimata sõja vastu. Nende seatud poliitilistel eesmärkidel ei pea olema midagi pistmist vägivalla likvideerimisega, need võivad olla suunatud hoopis kliimaküsimustele, võrdõiguslikkusele, mõne poliitilise režiimi kukutamisele vms. Seega kui patsifistid kritiseerivad ja seisavad vastu sõjale, militarismile ja vägivallale, ei pruugi see vägivallatuse puhul nii olla. Vägivallatuse pooldajad keskenduvad rohkem vahenditele ja taktikale poliitilisest eesmärgis sõltumata (kuigi vägivallatuse spektri põhimõttelises osas olivad pooldavad siiski terviklikku vastuseisu vägivallale).¹⁴⁴

Kokkuvõtteks võib väita, et patsifismi ja vägivallatuse piiritlemiseks on tarvis nüansseeritud lähenemist, kuna mõlema mõiste põhijooned põimuvad nende mõistete praktilise kasutuse korral. Olulisema erinevusena tooksin siiski välja aspekti, mille kohaselt on vägivallatu viis, võrreldes patsifismiga, vahendeid ja strateegiaid otsides metoodilisem. Samuti on oluline, et patsifismi mõistet ei kasutataks eeldusel, et inimene, kes ennast patsifistiks nimetab, on kõikidel juhtudel sõja ja igasuguse vägivalla vastu. Eesti kirikute seisukohti käsitlevas peatükis nägime, et EKN-i liikmeskirikute erinevates Ukraina sõja kontekstis tehtud avaldustes leidub nii vägivallatuid kui ka patsifistlikke jooni.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*

IV. WALTER WINKI ARUSAAM VÄGIVALLATUST VASTUPANUST KORRELATSIOONIS EKL-I KONTSEPTSIOONIGA

Kaitseliit (EKL) on sõnastanud vastupanuliikumise eesmärgi, mille kohaselt tuleb kaitsta ühiskonnale olulisi väärtusi ja kultuuri viisil, mis soodustab säilitada ühiskonna psühholoogilist vastupanuvõimet okupatsioonile. Seega on kristlaste kohustuseks kristlike väärtuste ning kultuuri säilitamine, mis soodustab säilitada nii psühholoogilist kui ka vaimset võimet, et koos teistega agressorile vastu seista. Kui siia lisada veel evangeeliumis leiduv käsk vaenlast armastada, siis on kristlaste ette seatud ülesanne veelgi suurem.

Olukorra teeb keerulisemaks asjaolu, et praegu peetakse tõenäoliseks Eestit ründavaks riigiks Venemaad, kes nii nende presidendi kui ka kirikujuhi väljaütlemistele tuginedes tegutseb omasõnul just kristlikele väärtustele tuginedes. Seega, kui EKL väidab, et ründaja soovib hävitada ühiskonnale olulisi väärtusi ja kultuuri ning Eestis elava kristlase jaoks on oluline väärtus kristlikud väärtused ja kultuur, siis tekib paratamatult küsimus, et millised on need kristlikud väärtused, kui on vaid üks Kristus, mida nii Venemaa kui ka Eesti kristlased järgivad. Järelikult on küsimus pigem selles, kuidas erinevate riikide kirikud Kristuse sõnu tõlgendavad. Eesti Kirikute Nõukogu liikmeskirikute erinevaid seisukohti ja väljaütlemisi kajastasin eelmises peatükis. Järgnevalt püüan vaadelda, kuidas tõlgendab Walter Wink evangeeliumis leiduvaid Kristuse õpetusi vägivallatu vastupanuga. Lisaks moodustab vägivallatu vastupanu olulise osa ka EKL-i kaitsekontseptsioonis.

Kuna EKL-is on vägivallatu vastupanu detailsem kontseptsioon alles väljatöötamisel, on minu käsutuses esialgne kava. Lisaks toetun Maakaitse käsiraamatus viidatud Gene Sharpi „Elamikele toetuv kaitse” kirjeldatud vastavasisuliste arusaamadele ning püüan neid vaadelda võrdluses Winki piibellike arusaamadega. Minu eesmärk on jõuda järeldusele, kas ja kuidas on kristlikud põhimõtted ja EKL-i soovituslikud arusaamad omavahel rakenduslikes suhetes. Lisaks võimaldaks saadud tulemus aidata Eestis tegutsevatel kirikutel kujundada oma sõnumit ja seisukohti juhuks, kui agressorile tuleb ka tegelikkuses vastu hakata.

4.1 Eesti Kaitseliidu (KL) vägivaldliku võitluse (Väv) võrgustiku kontseptsiooni arendusliin

EKL ei ole kristlik vägivaldliku organisatsioon, nagu seda kirik üldjuhul on ja võiks ka edaspidi olla. Samas käsitleb EKL-i kolme V doktriin endas vägivaldlikku vastupanu, mille elluviijatena nähakse tavakodanikke, keda nimetatakse võimaldajateks.¹⁴⁵

Eesti Kaitseliit on minu käsutusse andnud 09.11.2022 teadmiseks võetud vägivaldliku võitluse kontseptsiooni, mis on kujutatud Kaitseliidu arengukava (KLAK) 2030 kujustuses kolmnurgana nr 17.¹⁴⁶

KL-i laiapidamise sõjapidamise võimekus on saavutatud elluviimiseks. Allpool on esitatud kontseptuaalne lähenemine võimele DOTMLPFI¹⁴⁷ arendusliinide kaupa, mis selgitab kogukonna eri toimijatele¹⁴⁸, millistele võimetele KL-i vägivaldliku võitlus tugineb ning mis mahus võimekandjad toimetavad. Kaitseliit on 2022. aastal võtnud teadmiseks tabelis 1. toodud vägivaldliku võitluse võrgustiku kontseptsiooni.

Tabel 1. Kaitseliidu vägivaldliku võitluse võrgustiku kontseptsioon

Arendusliin	Sisu
Võime eesmärk ja kasutuspõhimõtted (D)	<p>Teemakohane riigikaitseülesanne on määratud Kaitseliidule riigi kaitsetegevuse kava Kaitseministeeriumi valitsemisala alamkavas.</p> <p>Väv eesmärk: Väv põhiülesanne on ette valmistada piirkondlikku eripära arvestavad, üksikisiku tegevust võimaldavad ja kogukondlikud Väv taktikalised ja struktuursed lahendused tsiviilvastupanu osutamiseks mistahes kriisisituatsioonis.</p> <p>Kontseptuaalselt on vägivaldliku võitlus KL struktuuri-, allüksuste ja KL liikme poolt läbiviidav ning põhiülesannete/tegevuste raamistikus rakendatav, väärtuste põhine, individuaalseid ja</p>

¹⁴⁵ Ühtegi et al 2021.

¹⁴⁶ Kaitseliidu arengukava kujustus.

¹⁴⁷ Ibid. Nimetatud akronüüm tuleneb ingliskeelsete mõistete *Doctrine, Organization, Training, Materiel, Leadership, Personnel, Facilities* ja *Interoperability* esitähedest ja igat arendatavat võimet tuleb kirjeldada nende domeenide või arendusliinide tervikpildi kaudu, mitte keskendudes vaid mõnele neist. Eestikeelses mitteametlikus tõlkes kõlavad võime arendusliinid järgmiselt: (1) võime eesmärk ja kasutuspõhimõtted (*Doctrine*), (2) võimekandja struktuur (*Organization*), (3) väljaõpe (*Training*), (4) varustus ja varud (*Materiel*), (5) juhtimine (*Leadership*), (6) isikkoosseis (*Personnel*), (7) taristu (*Facilities*) ja (8) koostöövõime (*Interoperability*). Teisisõnu, võime arendusliinide loetelu võimaldab määratleda võime kui süsteemi sisendid.

¹⁴⁸ Ibid. Kogukonna eri toimijad on kohalikud elanikud, vabaihendused, ettevõtted ning neid teenindavad või mõjutavad kohalikud omavalitsused ja riigiasutused. Kogukondlik lähenemisviis on käsitlus, mis põhineb Eesti inimeste, vabaihenduste, kohaliku omavalitsuse üksuste, riigiasutuste ja ettevõtete koostööl ning kus selgitatakse välja probleeme ja kavandatakse ühist tegevust ohtude ennetamiseks, leevendamiseks ja vähendamiseks. Kogukondlikus lähenemises arvestatakse piirkonna eripärade ja vajadustega.

	<p>kogukondlikke kaitsealgatusi võimaldav ning piirkondlikku eripära arvestav, initsiatiivi haarav mittesõjaline lähenemine territoriaalkaitsele (kaitsetegevusele).</p> <p>Väv läbiviimine Kaitseleidi tähendab organisatsiooni „pehme jõu“ taktikalise ja jätkusuutlikku kasutamist. Väv keskne ülesanne on kaitse või vastupanu osaleva isiku ja struktuuri kerksus sh. toime- ja riskikindlus, mille kaudu tagatakse kogukonna või ühiskonna võime hakkama saada inimese põhjustatud ohtudega. Aktiivne ja ulatuslik kaasumine elanikkonnakaitsele võimaldab Kaitseleidi liikmeskonna toimetuleku kriisis, allüksuste elujõulisuse ja elanikkonna toetuse.</p>
Võimekandja struktuur (O)	<p>KL Väv võrgustiku koosseisud kujunevad kohtadel vastavalt kohalikele eripäradele.</p> <p>Väv koondatud võitlusviisi/tegevuse elluviimiseks lähtutakse KL tüüpstruktuurist ja malevate ja maleva allüksuse tasandil moodustatud võrgustikust. Võrgustiku põhiülesanne on riigikaitse laia käsitluse raames koordineeritult maakaitseringkonnaga tsiviil-militaarkoostöö teostamine kriisi- ja sõjaajaks kerksuse tagamiseks, mittesõjalise koostöö arendamine maleva vastutuspiirkonnas paiknevate täidesaatva riigivõimu asutusega ja kohaliku omavalitsuse üksusega, eraettevõtetega ja füüsiliste isikutega ning maleva kogukondliku ja seltskondliku tegevuse arendamine.</p> <p>Väv hajutatud tegevuse korral kandub võrgustiku funktsionaalne toime individuaalsele või grupi tasandile. Tegevus kohaldatakse kogukondlike tegutsejate ning vajadusel uute või alternatiivsete struktuuride põhiseks.</p>
Väljaõpe (T)	<p>Väv väljaõppe üldised suunad on teooria ja selle rakendused, planeerimiskaalutlused, organisatoorsed ja taktikalised kaalutlused. Väv arengute toetuseks valmistatakse ette ja viiakse KL kooli egiidi all läbi Väv kursused:</p> <p>a) vägivaldliku võitluse baaskursus (VäVB) võrgustike liikmetele ja</p> <p>b) vägivaldliku võitluse täienduskursus (VäVT) Väv juhtidele ning instruktoritele.</p>
Varustus ja varud (M)	<p>Vägivaldliku võitluse võrgustiku varustus ja varud jagunevad: vahendid ellujäämiseks ja moraali säilitamiseks, kommunikatsiooni- ja transpordivahendid, materjalid püsi- ja administratiivtegevuseks, vägivaldliku tegevuse läbiviimiseks vajalikud materjalid (Väv spetsiifilised vajadused tulenevad konkreetse taktikalise lahenduse ja meetmete valikust) ning väljaõppekulud.</p>

Juhtimine (L)	<p>Väv võrgustiku võime loomist KL-is koordineerib KLPS tasandil moodustatud ülesandepõhine juhtgrupp. Vägivallatu võitlus eelistab kollegiaalset juhtimissüsteemi, kuid ei välista eestvedamist ka karismaatilise liidri poolt. Väv organisatsiooni tasemel juhtimise korraldus ja koordinatsioon on KL-i ülema juhtimiselemendi sihtsuse ülesanne.</p> <p>KL-i struktuuriüksuse tasandil korraldab riigikaitse laia käsitluse juhtimist ja koordinatsiooni maleva pealiku abi. Maleva allüksuse tasandil on allüksuste pealike roll panna kohalike toimijate mitmekesisus eesmärgipärasesse, loogilisse, funktsionaalsesse ja territoriaalsesse koostöösse, moodustades selleks erinevaid funktsionaalseid võrgustike osiseid. Funktsionaalseid osiseid koordineerib vastavalt erialapealik.</p>
Isikkoosseis (P)	<p>VVV-kontseptsiooni¹⁴⁹ järgi viivad vajadusel Väv meetodeid ellu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktiivsed liikmed, kes osalevad ja korraldavad tegevust; - vabatahtlikud, kes on aktiivsed ja kaasatud tegevusse (alaline); - vabatahtlikud, kes on kaasatud tegevustesse valikuliselt (ajutine); - organisatsiooni sisemised ja välised toetajad, keda kaasatakse tegevusse vajaduse põhiselt; - kaudsed toetajad, kes võiksid saada toetajateks vajaduse põhiselt. <p>Väv tõhusus sõltub VVV-kontseptsiooni rakendumisest alt üles põhimõttel, kus vabatahtliku kaudne või ajutise iseloomuga kaasumine on kriitilise väärtusega, võimaldades Väv ja vabatahtlikkuse idee leviku ühiskonnas.</p>
Taristu (F)	<p>KL Väv grupid /liikmed on tegutsemisvõimelised KL taristupõhiselt ja tsiviiltaristu põhiselt. Väv tegevust võimaldavat eraldi taristut ei ole vaja.</p>
Koostöövõime (I)	<p>Väv'il on suur ühisosa teiste KL mittesõjaliste võrgustike ja sihtüksustega.</p> <p>KL välised partnerid on läbi kogukondliku lähenemisviisi kohaliku omavalitsuse üksused, riigiasutused, kodanikuühiskonna organisatsioonid, sisejulgeolekus osalevad organisatsioonid, kirik, haridusasutused jm ühiskondlikud/poliitilised organisatsioonid.</p>

¹⁴⁹ võitlejad, võimaldajad ja võimendajad.

Seega on EKL-i kasutuses olev vägivallatu vastupanu plaani, lisaks muudele organisatsioonidele, kaasatud ka kirik. Mis tähendab, et kirikliku kuuluvusega kristlased on agressioonirünnaku korral oodatud vastupanus osalema. Samas on oluline, et kirikut nähakse ennekõike just vägivallatu vastupanu kontekstis. Sarnane tõdemus ei välista veel iseenesest, et mõne kiriku liikmed ei tohiks olla relvakandjad. Kuid siiski võiks kirik olla pigem vägivallatuse kandja ja pooldaja. Kristlased püüavad oma elu elada Jeesuse õpetuste kohaselt. Mäejutluses keelab Jeesus oma jüngreid käitumast vägivaldselt. Samas pole meile teada, kuidas reageerisid mäejutluse kuulajad, kui Jeesus neile sellest jutlustas, väidab Eric. A. Siebert. Ehk teisisõnu, kas tollased kuulajad olid Jeesuse vägivallatu sõnumiga ilmtingimata nõus.¹⁵⁰

Sarnane on ilmselt ka praeguste kristlaste olukord, juhul kui nad kuulevad vägivallatusele üleskutsuvat sõnumit, pealegi kui see toimub käimasolevate sõdade kontekstis. Tõenäoliselt leidub väga erinevaid reaktsioone: nõustumist, pahameelt, segadust jms. Mõtleme kasvõi paavst Franciscuse mõne aja eest tehtud mitmeti mõistetavale sõnumile, mille kohaselt peaksid ukrainlased heiskama „valge lipu“, et sõda lõppeks ja saabuks rahu.

4.2 Teoloog ja teoloogiline valmisolek

Selleks et kellelegi või millelegi vastu seista, tuleb esmalt valida, millisel viisil seda teha. Eelnevalt olen kaardistanud nii patsifismi kui ka vägivallatuse kompleksseid mõisteid. Mäletatavasti erines vägivallatus patsifismist peamiselt just strateegia, taktika ning meetodite rohkuse poolest. Olles valinud vägivallatu viisi, on oluline mõista, kes või mis on see, kellele vastu seistakse või kelle vastu asutakse võitluse. Wink määratleb neid oma raamatus „The Powers That Be“ võimudena, millel on vaimne sisu. Winki arusaam, mis seostub võimudes sisalduvate erinevate vaimsustega, vääraks pikemat ja põhjalikumat käsitlust, mida käesoleva uurimistöo maht ja peamine fookus kahjuks ei võimalda. Selleks et parmini mõista Winki teoloogiat, kirjeldan põgusalt Winki elulugu.

Ameerika teoloog Walter Wink oli piibliteadlane, kes tegeles jõuliselt sotsiaalse õigluse ja piibliteaduste lõimimisega. Wink rakendas mitmekülgset erinevaid interdistsiplinaarseid oskusi piibliteaduste valdkonnas. Olles viljakas autor, avaldas Wink

¹⁵⁰ Siebert 2018, 71.

erinevaid raamatuid, esseesid ning artikleid, mis kõnetavad üheaegselt nii „tavalist inimest” kui ka akadeemilisi ringkondi. Wink ei olnud pelgalt riske vältiv teoreetik, ta oli ka ise aktiivselt osalenud vägivallatus vastupanus nii Lõuna-Ameerikas kui ka apartheidiaegses Lõuna-Aafrika Vabariigis.¹⁵¹

Lisaks muule oli Wink ka pastor, kes võitles vähemuste õiguste eest koos oma abikaasa June Keener Winkiga. Winki elulugu tuleks vaadelda lõimes tema loominguga ehk siis Wink elas ka ise seda elu, millest ta kirjutas. See oli tema peamine kriitika oma kolleegidele, et nad ei elanud oma avaldatud ideede kohaselt oma igapäevast elu. Objektiivsuse idee võimaldas Winki arvates juurutada vale perspektiivi töö ja elu vahel, mille tulemusena ei mõista kirjutaja seda mõju, mis on peidus kirjutaja ja tema avaldatud teoste vahel juhul, kui kirjutaja ise elab oma ideede kohast elu. Wink nimetas seda „võltsteadvuseks”, milles teooria on lahus praktikast, teadvus lahus kehast, mõistus emotsioonidest, teadmine lahus praktikast.¹⁵²

Oma viimase teose „The Human Being” esimeses peatükis kirjeldab Wink, et *objektiivne vaade* on iseenesest vastandväljendus, sest iga vaade on subjektiivne, kuna see sisaldab endas subjektiivset vaatenurka. Seega loevad inimesed pühakirja oma isiklikest huvidest lähtuvalt ning järelikult ka panustavad oma isikuga sellesse protsessi, väidab Wink. *Seega on Winki väitel ka teksti tõlgendamise tagajärjed kas siis kasulikud või kahjulikud just tõlgendaja isikliku vaatenurga tõttu.*¹⁵³

Walter Philip Wink sündis 21. mail 1935. aastal Dallases Texase osariigis USA-s. Ta oli Metodisti kiriku liige ning ordineeriti 1961. aastal selle kiriku vaimulikuks.¹⁵⁴ Aastatel 1962–1967 teenis ta vaimulikuna Hitchcocki Ühinenud Metodisti Kirikus Texase osariigis.¹⁵⁵ Ta omandas bakalaureusekraadi Southern Methodist Universitys ning magistri- ja doktorikraadi New Yorkis Union Theological Seminarys. Wink töötas Union Theological Seminarys kuni 1973. aastani, mil ilmus tema raamat „The Bible in Human Transformation”, milles Wink tegi avalduse, et ajalooline piiblikriitika on pankrotistunud. Winki väitel oli see avaldus ka põhjuseks, miks tema töösuhe ülikooliga 1973. aastal lõppes. Töösuhte lõppemise järel töötas Wink põgusalt Hartford Seminarys ning aastast

¹⁵¹ Wink 2013, x.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ Douglas 2012.

¹⁵⁵ Wink, ametlik kodulehekül.

1976 kuni oma surmani töötas Wink Auburn Theological Seminarys New Yorkis. Winkil oli esimesest abielust kolm last.¹⁵⁶

Mäejutluse ajast on meile Sieberti väitel teada, et mitte kõik jüngrid ei olnud Jeesuse vägivallatuse kuulutuses kindlad, vaid olid endiselt veendunud, et vägivald on teatud olukordades vältimatu või isegi vajalik. Wink väidab omakorda, et uskumus vägivalda edukusse on sedavõrd juurdunud, kuna see ei tundu mingilgi määral müütiline, see on justkui asjade olemus, mis lihtsalt töötab. Lisaks on vägivald sageli nii viimane kui ka esimene võimalus, mille abil püütakse konflikte lahendada, väidab Wink. Kui see on nii, siis sarnaneb olukord Winki väitel Jumala poole pöördumisega, mida tehakse samuti viimases hädas. Seega saab vägivald endale justkui jumaliku staatuse. Jumalik staatus tähendab omakorda, et vägivald paigutub religioossesse sfääri – *Jumalale ollakse ju kuuleks kuni surmani*.¹⁵⁷

Samas kuulutatakse kristlastele, et evangeeliumis kirjeldatud Jumal on siiski pigem armastav ja hooliv kui vägivallale kutsuv. Praegu käimasoleva Ukraina sõja kontekstis toimuv eskaleerimise soov ilmestab Winki väidet suurepäraselt. Seega võiks esialgu vähemalt kristlaste eluviis ja hoiakud saada kandepinnaks, et ei tekiks domineeriv arusaam, et ainult võidurelvastumise kaudu on võimalik sõda ja vägivalda ära hoida. Lisaks hõlmab ka EKL-i kontseptsioon endas siiski vägivallatut komponenti. Aspekti, et vägivallatu võitlus on teadlikult lõimitud riigikaitsesse, võiks sõnastada järgnevalt: **vägivallatule võitlusele on antud võimalus ning kirik koos oma kogudustega kuuluvad vägivallatuse võimaldajate hulka**. Probleemiks aga on tõdemus, et EKN-i liikmeskirikute erinevate avalduste põhjal saab järeldada, et eelistatakse pigem õiglase sõja kontseptsiooni. Seega on vägivallatu vastupanu sõnum kiriku siseselt ja väliselt endiselt aktuaalne.

Küsimuseks jääb, kuidas kuulutada vägivallatust neile kristlastele, kes eelistavad siiski relvastatud võitlust. EKL on relvastusele tuginev organisatsioon, kes oma kava kohaselt kureerib potentsiaalse ohu tõttu vägivallatut vastupanu. Samas saaksid ja peaksid Eestis tegutsevad kirikud organisatsioonidena tegutsema ka iseseisvalt vägivallatu vastupanuga seotud teoloogiliste tõekspidamiste väljatöötamisel ja avalikul teavitamisel. Sarnane tegevus võiks enesestmõistetavalt tõukuda kristlastele teadaolevast

¹⁵⁶ Douglas 2012.

¹⁵⁷ Wink 1998.

rõõmusõnumist ehk evangeeliumist. Evangeeliumi jutustuses olid ka Jeesuse jüngrid valmis vägivaldseks tegutsemiseks: esimesel korral soovivad nad innukalt kättemaksu samariitlastele ning teisel korral soovisid nad mõõgaga takistada Jeesuse vahistamist. See, kuidas Jeesus antud situatsioonides käitus, on õpetlik. Jeesuse käitumine näitab tema täielikku pühendumist vägivallatusele ning sarnast käitumist ootas ta ka oma jüngritelt.¹⁵⁸

Evangeelium on vägivalla vastu, kuid inimesed pole täiuslikud ning me pole alati võimelised elama täiuslikult evangeeliumi kohaselt, väidab Wink.¹⁵⁹ Seega on inimlikult mõistetav, miks kriisisituatsioonides tekib soov vägivaldselt (mis töötab) reageerida või siis seda halvima ärahoidmiseks ennetavalt kasutada. See näitab minu arvates ilmekalt, et ei vägivallatust ega ka vägivalda õigustavaid arusaamu ei saa doktriinina jõustada, vähemalt praegu. Vägivallatu mõtteviis nõuab nii personaalset tööd kui ka ühiskondlikku teavitamist. Kuid nagu iga õppeprotsess nõuab aega (mida Ukraina sõja tõttu peaaegu pole), et arusaamine kinnistuks. Lisaks kaasnevad igasuguse õppimisega ka ebaõnnestumised ja tagasilangused, mida vägivalla ja sõdade ajalugu ilmekalt kinnitab.

Jonathan Sacki sõnul õigustab religioon vägivalda juhul, kui see pühitseb vihkamist. Alates 4. sajandist sai sellest traagiliselt kombel kiriku kandev jõud, millele järgnes kuus sajandit vägivalda, mida aga oleks saanud vältida, väidab Sack. Juhul kui vihkamine kinnistub kultuuri, võib see jääda küll soiku, kuid samas jääb endiselt elujõuliseks ja potentsiaalselt tapvaks. Kristlased tapsid mitte ainult juute, vaid ka moslemeid, nõidu, hereetikuid, sektante, ja seda ajendist, mis oli kantud Jumala austamisest ja armastuse religioonist. Kuid kõigele vaatamata on kristlus Sacki sõnul praeguseks siiski muutunud.¹⁶⁰ Seega võiks jätkuvalt loota kristluse ja kiriku muutustele, mille tulemusel saab nii kirik kui ka ühiskond tugevamaks ja julgemaks, et vastupanu vajaduse korral seda teha edukalt ning just vägivallatul viisil.

Vägivallatute kampaaniate edukus on Stephani ja Chenowethi läbiviidud uurimuse kohaselt 53 protsenti, kui samal ajal on edukate vägivaldsete vastupanuaktide protsent kõigest 26. Sarnasel edukusel on uurijate sõnul kaks põhjust: 1) Vägivallatule meetodile pühendumine võimaldab kaasata rohkem nii siseriiklikku kui ka rahvusvahelist soovi selles võitluse osaleda, mis omakorda aitab tõhusamalt saavutada oma eesmärgi. Väljakutset esitava grupi kaebuste tunnustamine tugevdab nii kodumaist kui ka

¹⁵⁸ Siebert 2018.

¹⁵⁹ Sacks 2015, 241.

¹⁶⁰ *Ibid.*

rahvusvahelist probleemi tunnustamist ning viib režiimi (kelle vastu võideldakse) võõrandumiseni, mis omakorda aitab selle režiimi poliitilisi, majanduslikke ja sõjalisi allikaid negatiivselt mõjutada. 2) Valitsused õigustavad sageli relvastatud mässajate vastu vägivaldseid meetmeid, samas kui vägivaldse vastupanu jõuline mahasurumine võib anda tagasilööke. Põhjuseks on asjaolu, et režiimivastastega sümpatiseerivad kõrvalseisjad (toetajad) mõnavad, et vägivaldatud vastupanijad (võrreldes vägivaldsetega) on atraktiivsemad põhjusel, et oma liigäärmuslike hoiakuteta on nad ilmselt ka dialoogialtimad.¹⁶¹

Vägivaltatutel revolutsioonidel ja vastupanuliikumistel on pikk ajalugu: Ameerika kolooniate vägivaldliku revolutsioon (1765–1775), Koreas toimunud vägivaldliku protesti Jaapani ülemvõimu vastu (1919–1922), Gandhi juhitud iseseisvuskampaniad Indias (1930–1931), taanlaste vastuseis Saksa okupatsioonile (1940–1945), vägivaldatud võitlused Tšiilis, Iraanis, Brasiilias, Mehhikos, Hiinas, NSVL-s, Haitil, Filipiinidel, Indias, LAV-is, Birmas, Ungaris, Lõuna-Koreas, Uus-Kaledoonias, Tšehhoslovakkias, Pakistanis, Panamal ning Iisraeli poolt okupeeritud Palestiinas 1970. ja 1980. aastatel kuni 1989. aasta Ida-Saksamaa revolutsioon, mis viis Berliini müüri langemiseni.¹⁶² Siinjuures ei saa muidugi mainimata jätta 1991. aasta augustiputši tagajärjel Nõukogude Liidu lagunemist, mille üheks varasemaks käivitajaks oli kahtlemata ka laulev (vägivaldliku) revolutsioon Eestis. Lisaks on vägivaldliku vastupanu meetodite (boikottide, streikide jt) kasutamine aastatel 2000–2006 toonud edu Serbias (2000), Madagaskaril (2002), Gruusias (2003), Ukrainas (2004–2005), Liibanonis (2005) ja Nepaalis (2006). Samas nõuaks nendes riikides toimunud sündmused, millest mõned hõlmasid endas ka vägivaldseid mässe, põhjalikumat uurimist.¹⁶³ Kuigi kõik vägivaldliku vastupanu juhtumid pole olnud edukad (nagu pole seda ka kõik ettevalmistatud sõjalised vastupanud), viitab see siiski tõsiasjale, et vägivaldliku vastupanu on võimalik.¹⁶⁴ Eelnev loend annab veel kord julgust, et vägivaldliku vastupanu on sageli edukas ning sellega on mõtet tegelda.

¹⁶¹ Stephan *et al* 2008, 8–9.

¹⁶² Sharp 1994, 10.

¹⁶³ Stephan *et al* 2008, 7–8.

¹⁶⁴ Sharp 1994, 11.

4.3 Põhimõtted, strateegia ja meetodid ja Jeesuse õpetus

Alustuseks on niisiis oluline kaardistada, et riigikaitse situatsioonis on tegemist mitte pelgalt vägivallatuse, vaid just vägivallatu vastupanuga, mis hõlmab endas vägivallatut tegevust. Sharp defineerib vägivallatut tegevust järgnevalt:

Vägivallatu tegevus on üldmõiste, mis hõlmab kümneid konkreetseid protesti-, koostööst hoidumise ja sekkumismeetodeid, mille kõikidel juhtudel osalevad vastupanuvõitlejad konfliktis, tehes või keeldudes tegemast teatavaid asju, ilma et nad kasutaksid füüsilist vägivalda. Seega on vägivallatu tegevus meetod, mis ei ole passiivne. See ei ole tegevusetus, vaid tegevus, mis on vägivallatu.¹⁶⁵

Seni toimunud vägivallatu vastupanu pärand on mitmekesine ning selle eesmärgid ei ole olnud ainult riigikaitse põhimõtetest lähtuvad. Erinevate võitlusvahendite (protestid, koostööst keeldumine ning anastajate tööd häiriv sekkumine) kasutamine on mänginud olulist ajaloolist rolli kõikjal maailmas. Sealhulgas leidub vägivallatu vastupanu juhtumeid, mille ajalooline tähelepanu on esmajoones keskendunud vägivallale, mis kaasnes vägivallatu vastupanuga, kas samaaegselt, varem või siis hiljem.¹⁶⁶ Sarnane kompleksuse möönmine on minu arvates oluline, selleks et inimesed ei loobuks uskumaks vägivallatu vastupanu edukusse.

Wink soovib esmalt tegelda vägivaldse käitumise algpõhjuste väljaselgitamisega, et seejärel Jeesuse õpetuse eeskujul ennast ümber harjutada meisse miljonite aastate jooksul juurdunud „võitle või põgene“ jõhkrast käitumismustrist. Antud käitumismustrit me rakendame Winki sõnul rutiinselt keskkonnast lähtuva bioloogilise ohu korral.¹⁶⁷ Sarnane Winki sõnastus viitab minu arvates otseselt, et Wink eristab inimest muust maal eksisteerivatest bioloogilistest eluvormidest, mille tõttu on ka inimese suhtes suunatud vägivald taunitav. See ei tähenda veel, et muusse elavasse peaks suhtuma ükskõikselt. Kuid algus on lihtsam juhul, kui muuta esmalt suhtumist ja hoiakut muutmist sellesse, millega ollakse ise kõige sarnasem ehk ühel inimesel on ennekõike lihtsam mõista just teist inimest. Sarnane, Jeesuse õpetusele tuginev ajalooline muutus on mäss printsibi vastu, väidab Wink. Lisaks aitab Jeesuse väljapakutud kolmas tee, kurjusele vastu astumine ilma seda peegeldamata.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Sharp 2013, 18.

¹⁶⁶ Sharp 1994, 9.

¹⁶⁷ Wink 1998, 27.

¹⁶⁸ *Ibid.*

Siinjuures on kohane viidata Matteuse 5:39b salmis „teise (parema) põse keeramise“ kujundile. Winki sõnul kujutatakse seejuures enamasti ette, et lüüakse parema käega rusikaga. Kuid sellisel juhul tabaks lööja vasakut põske, väidab Wink. Järelikult peaks lööma vasaku käega, mis aga oli tollaste arusaamade kohaselt „rüve“ käsi ning selle „vale“ kasutamine avalikus ruumis oli Winki sõnul karistatav. Karistuseks pidi rüvedat kätt valesti kasutanud isik ennast varjama 10 päeva, mille jooksul oli tal keelatud viibida avalikel kogunemistel. Seega kasutati löömiseks lahtise parema käe välimist poolt. Sarnaselt löödi Winki sõnul alamaid – orje, naisi ja lapsi. Rusikaga löömine oleks jätnud mulje, et lööja ja löödav on võrdses positsioonis, mille kaudu poleks alandusel olnud vajalikku efekti ja mõju. Jeesus kutsus oma õpetusega üles alandusega mitte nõustuma ning vastu hakkama, väidab Wink.¹⁶⁹ Seega on „võitle või põgene“ tavapärase muster purustatud ning see on just vägivallatu viis, mille kaudu sõnumit edastatakse. Sarnase (uudse) olukorra kaudu üllatatakse vastast, mis võimaldab agressoril oma senist tegevust mõtestada ning tavapärasest „võitle või põgene“ mustrist korraks distantseeruda, et loodetavasti uut ja teistsugust otsust vastu võtta. Järelikult võiks Jeesuse õpetust tinglikult vaadelda ka justkui vastasele appi tulekut.

Vägivallatu mõtteviis saab Winki arusaama kohaselt alguse inimesest endast ning kui keegi (kristlane) kaotab sihi, saab ta tugineda Jeesuse õpetustele, et vajadusel vaenlasele vastu panema, kuid vägivallatult. Seejuures on oluline teadvustada, et iga inimese, sh kristlase tegevused ja hoiakud, mõjutavad otseselt hilisemat statistikat, nii sõdade kui ka vägivallatu vastupanuga seonduvat.

Winki väitel on igasuguse vastupanu korral oluline avalikkuse toetus, kuid avalikkus eelistab vägivallatust, kuna vägivalda tajutakse üldjuhul ähvardava ohuna.¹⁷⁰ Sageli nähakse potentsiaalset vägivalda ja ohtu juba relvastatud isikute (ametnike) nägemisest avalikus ruumis. Rääkimata olukorrast, kus relvi kasutatakse, kas siis vastuhakuks või selle mahasurumiseks. Mõnede arvates sisendab ründerelva ja soomusvestiga varustatud korrakaitsja neisse turvatunnet, kuid samas viitab sarnane olukord jõuliselt, milleni võib situatsioon eskaleeruda turvameetme rakendaja eelduste kohaselt. Ehk teisisõnu viitab korrakaitsja varustus aspektile, millised võivad olla eeldatava ründaja vahendid, mille vastu tuleb üldsust kaitsta. Minu arvates mõjub

¹⁶⁹ Wink 1998, 101.

¹⁷⁰ *Ibid.*, 13.

ülikonnas turvamees ilmselt rahustavama kui tanksaapaid, kiivrit ja kuulivesti kandev turvatöötaja. Sarnaselt on ilmselt ka korrakaitstjate (ka agressori või okupeeriva jõu) suhtumine meeleavaldajatesse agressiivsem („*Võitle või põgene*“ mustri kantud) olukorras, kus meeleavaldajad kannavad kirveid, süütepudeleid ja hange.

Vägivallatute kampaaniate puhul on avalikkuse toetus suurem isegi juhul, kui need kampaaniad on häiriva iseloomuga, väidab Wink. Režiimi repressioonidega silmitsi seisev avalikkus on vähem valmis toetama vägivaldset vastupanu, mis võib olla režiimiga sarnaselt repressiivne ja hoolimatu tsiviilohvrite suhtes. Just seetõttu eelistab nimetatud avalikkus Winki sõnul alternatiivi korral vägivallatut kampaaniat.¹⁷¹

Sharp väidab, et valitsev grupp ei säilita oma võimu pelgalt sanktsioonide abil (piinamine, peksmine jms), vaid valitsevat gruppi hoiab sageli koos pigem religioon, majanduslikud huvid, usk oma missiooni. Lisaks on valitsejatele oluline alluvate tõhus abi.¹⁷² Sarnane on ka praegu olukord Ida-Ukraina aladel, kus kohalik elanikkond on kaasatud korrakaitsele ning sõjaväkke, kes võitlevad Ukraina armeega. Ida-Ukraina elanikke liidab agressoriga samuti usk, missioonist (denatsifitseerimine ja demilitariseerimine) ühtemoodi arusaam, keel ning lootus majandusliku järje paranemisse. Lisaks tegutses NSVL peaaegu 60 aastat nii repressioonide kui ka religiooni asendava progressile suunatud ideoloogia ja kuulekate kodanike toel.

Sharpi väitel on sanktsioonid võimusaäilitamisel olulised, kuid neil ei ole alluvuse ja kuulekuse taastamiseks jätkusuutlikku mõju. Lisaks on sanktsioonidel hind.¹⁷³ Vägivallatute kampaaniate mahasurumise nii välimised kui ka sisemised kulud on suuremad, kui need, mis kaasnevad vägivaldse vastupanu mahasurumisega.¹⁷⁴

Vägivallatu vastupanu jõuline mahasurumine võib tekitada mahasurujate leeris erimeelsusi. Lisaks saavad vägivaldsete vastuhakkajate vastu võitlejad pigem laiema üldsuse mõistva suhtumise osaliseks, eriti kui režiimile vastuhakkajaid terroristideks või siis vägivaldseteks mässajateks nimetatakse.¹⁷⁵ Stephan viitab Max Abrahmsi kaudu, et terrorigrupp kaotab avalikkuse toetuse juhul, kui nad seavad oma sihtmärkideks politsei ja sõjaväe asemel tsiviilisikud. Samuti vähendab vägivald deserteerumise võimalusi,

¹⁷¹ *Ibid.*

¹⁷² Sharp, G. (1994). 25.

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ Stephan et al 2008, 11.

¹⁷⁵ *Ibid.*

näiteks juhul, kui rahumeelne, vägivallatu meeleavaldus muutub vägivaldseks.¹⁷⁶ Sarnaselt oli ka Teise maailmasõja järgse Eesti vastupanuvõitlus raskem, kuna nõukogude võim nimetas metsavendi kauplusi ja palgaraha röövivateks bandiitideks, mis võimaldas rakendada tollase karistusseadustiku repressioone, mis olid ette nähtud banditsmi käsitlevas seadusesättes, soovides sarnase sammuga vähendada rahumeelse elanikkonna toetust.

Gene Sharp väidab oma raamatus „Elanikele toetava kaitse”, et nii poliitika kui ka rahvusvaheliste suhete tulevikku iseloomustab kaks kindlat näitajat: Konfliktid on vältimatud ning nii kodumaiste võimuesindajate kui ka **välisagressorite vastu on tarvis efektiivset kaitset**.¹⁷⁷ Kuigi Walter Wink ei määratle vaenlast konkreetselt, on ka tema põhimõte et **vaenlasele tuleb vastu hakata**. Wink toetub oma arutlusel Jeesuse õpetuse printsiibile, mille kohaselt tuleks vägivallale vastu astuda kogu oma jõuga, aga selleks et katkestada vägivalla spiraal, tuleks seda teha vägivallatul viisil.¹⁷⁸

Tuginedes Matteuse evangeeliumi salmille 5:41 – *Ja kui keegi sunnib sind käima ühe miili, mine temaga kaks!*¹⁷⁹ – toob Wink Jeesuse õpetusele tugineva asjakohase näite.

Rooma impeeriumi hilisemal perioodil kehtis Palestiinast Pärsiani seadus, mille kohaselt pidid tavainimesed aitama Rooma leegionäre juhul, kui mõni leegionär seda vajalikuks pidas. Tavaliselt sunniti „tavainimesi“, et nad kannaksid leegionäri sõjavarustust (u 30 kg ja relvad) seadusega määratud ühe miili jagu. Suuremate üksuste varustust kandsid terve küla elanikud, kes nimetatud kohustuse eest ennast mõnikord terve külaga varjasid. Juhul kui keegi kandis leegionäri varustust pikema distantssi vältel kui üks miil, sai seda käsitleda tollase sõjaväekoodeksi rikkumisena, mille eest vastutas sõdur ehk leegionär. Sarnase teo eest võis leegionäri tabada erineva raskusastmega karistus, näiteks ööbimine väljaspool kindlustust, ihunuhtlus vms. Winki sõnul on oluline hoopis leegionäri hirm teadmatus ees, millist konkreetset karistust rakendatakse juhul, kui keegi märkab, et nõutud ühe miili asemel kannab sunnitud abiline kandamit hoopis kaks miili!¹⁸⁰

Kaasnevaid leegionäri emotsioone võiks ilmselt kirjeldada kui üllatuse, segaduse ja hirmu segu. Leegionäri tabavad sellises situatsioonis Winki sõnul ilmselt erinevad

¹⁷⁶ *Ibid.*, 13.

¹⁷⁷ Sharp 1994, 6.

¹⁷⁸ Wink 1998, 112.

¹⁷⁹ Mt 5:41.

¹⁸⁰ Wink 1998, 106.

küsimused: *millest selline lahkus; miks tavaliselt sunnitav tegelane soovib mind aidata; kas ta läheb kaebama?* Ilmselt Wink väidab, et sarnase teoga saab kandamikandja avaldada protesti talle osaks langenud alanduse vastu, kuid vägivallatul viisil.¹⁸¹ Sarnase teoga on võimalik säilitada eneseväarikus ning võita taas enda kätte valikute tegemise vabadus, väidab Wink. Tulemuseks on Winki sõnul olukord, kui Rooma sõdur on viidud tasakaalust välja, kuna „alandatu“ ei käitu mingilgi viisil sõdurile ootuspäraselt.¹⁸² Nagu näha, toimus tasakaalust välja viimine justkui mõnes võitluskunstis, vastasele vastu hakates, kuid samas ilma vägivallata. Winki sõnul õpetab Jeesus alandatud vabanema teenri tegudest ja mentaalsusest ning seda, et muutused saavad alguse inimestest ja nende tegudest siin ja praegu, mitte Jumala kättemaksust millalgi tulevikus, väidab Wink.¹⁸³

David Dellingerile toetuval Winki väitel pole vägivallatu vastupanu täit potentsiaali seni veel osatud ära kasutada ennekõike just vähese praktika tõttu.¹⁸⁴ Siinjuures on oluline meenutada, et EKL kontseptsioon võimaldab nii kirikul kui ka teistel organisatsioonidel vägivallatusse vastupanusse vajadusel just praktiliselt panustada. Wink kirjeldab järgi proovitud ja töötavat vägivallatu vastupanu järgmiselt: *vahendid ja eesmärgid peavad olema kooskõlas ning seejuures peab austama õigusriigi põhimõtteid.*¹⁸⁵ Sarnane arusaam tekitab küsimuse, et kuidas peab vägivallatu vastupanu osutaja tegutsema okupatsiooni korral, kui okupatsioonivõim kehtestab seadusandluse, kus näiteks meeleavaldused, streigid jms on seadusega keelatud? Ehk teisisõnu, kas käituma peaks endisest seadusandlust tulenevalt (näiteks kui endine valitsus tegutseb eksiilis) või peaks kohanema uue võimuga ning otsima järjest uusi vägivallatu vastupanu lahendusi? Samas ei rikkunud leegionärile „vastutulelik abimees“ seadust, vaid sundis oma suuremeelsusega seadust rikkuma pigem leegionäri ennast.

Sharp on siinjuures konkreetne ning soovib tungivalt, et elanikele toetuv kaitse peab olema teostatud viisil, kus säilitatakse seaduslikkus ning ühiskonna võime omavalitsuse teostamiseks selleks, et ründaja ei saaks kehtestada oma valitsust. Sharpi kohaselt peavad kaitstes olevad inimesed eitama ründaja legitiimsust ning tegema kõik selleks, et ründaja ei saaks edukalt valitseda. Oluline on seejuures takistada olukorra tekkimist, kus ründaja hakkab kasutama rünnatava valitsuse struktuuri – sümboolikat,

¹⁸¹ *Ibid.*, 107.

¹⁸² *Ibid.*, 108.

¹⁸³ *Ibid.*, 109.

¹⁸⁴ *Ibid.*, 112–113.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 113.

seadusandlust ning poliitilisi, sisejulgeoleku ja sõjaväe institutsioone, väidab Sharp. Just olemasolevate võimustruktuuride säilitamine on Sharpi väitel suurimaks takistuseks agressorile, et ta ei saaks oma võimu kehtestada.¹⁸⁶ Siin joonistub minu arvates ilmekalt välja ka kiriku roll ja vastutus organisatsioonina, mida tuleb ohu ennetamiseks säilitada nii struktuurina kui ka teoloogiliste seisukohtade kujundajana. On ju nii Moskva kui ka Eesti kirikud Kristuse õpetusele tuginevad ühendused.

Sarnaselt säilitati Sharpi sõnul eksiilis asuvaid valitsusi Teise maailmasõja aegses Londonis, kes toetasid okupeeritud kodumaal tegutsevaid vastupanuliikumisi. Samuti ei suutnud Nõukogude Liit Sharpi väitel kehtestada oma võimu Tšehhoslovakkias seni, kuni sealne valitsus ja kompartei keeldus NSVL-i võimudega igasugusest koostööst. Vastupanu lagunes täielikult alles siis, kui kohalik valitsus ja partei tegid NSVL-i valitsusega kompromissi ning lubasid oma riigi territooriumile Varssavi Lepingu osaliste väed.¹⁸⁷

Vahendite ja eesmärkide vastavus on ka Winki väitel oluline, kuna uue korra ja ideoloogia kehtestajad võtavad sageli üle eduka vastupanu käigus kasutatud vahendid (nt piinamised jms), struktuurid ja hierarhiad. Wink toob näiteid ajaloost, kus vägivaldse revolutsiooni kaudu riiki pööranud (Stalin, Mao, Castro) kasutasid võimule saades sedasama vägivalda omaenda rahva vastu.¹⁸⁸ Vägivallatu revolutsioon on seevastu, Gandhile viitava Winki väitel suhete muutmise programm, mitte võimu haaramiseks, vaid selle rahumeelseks üleandmiseks. Wink toob eeskujuks Mandela-aegsed muutused Lõuna-Aafrika Vabariigis, kus pärast võimuvahetust ja Mandela vabanemist ei korraldanud Mandela kättemaksu tema endistele vangistajatele.¹⁸⁹ Siinjuures peaks just Eesti kirikud organisatsioonidena möönma, et vägivallaga tingimuslikult nõustudes saab agressor (sh Venemaa kirik) õigustada näiteks Eesti kiriku vastu suunatud vägivallale, sest mitmed Eesti kirikud möönavad Venemaa kirikuga sarnaselt vägivalla võimalikkust ning mõislikust viimase vahendina. Seega saab vaid vaielda, et mida keegi viimases hädas mõistlikuks peab.

Juhul kui võimulepürgija saab võimule ebaseaduslikult ning hiljem kehtestab samade meetodite kasutaja seaduserikkujaks, on Winki väitel tulemuseks vastuolu, mis

¹⁸⁶ Sharp 1994, 64.

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ Wink 1998, 113–114.

¹⁸⁹ *Ibid.*, 114.

ei ole tema sõnul kooskõlas ka Jeesuse õpetusega.¹⁹⁰ Wink väidab, et seaduserikkumine süvendab kaost ühiskonnas, vaatamata õigustuskatsetele, et nii mõnigi kord võib ebaõiglus sellesamas ühiskonnas olla seadustatud. Tsiivilallumatust tuleks Winki väitel alati rakendada kehtivate seadustega kooskõlas, sest ühiskondlik kord on tema sõnul ka Jumala soov. Lisaks aitavad seadusandlusest tulenevad karistused vältida ka kergemeelseid rikkumisi, väidab Wink.¹⁹¹

Seadusekuulekuse vajadus tuleneb Winki väitel arusaamisest, et keegi, kes peab ennast Jeesuse järgijaks, kannatab ebaõiglaste maiste seaduste tõttu kõrgema (jumaliku) seaduse nimel. Samuti on seadusekuulekus vajalik, et meie ootused õiglusele oleksid kooskõlas meie enda käitumisega, väidab Wink.¹⁹² Samale moraalsele põhimõttele tugines Wink sõnul ka Gandhi, kui ta nõudis, et britid ta seaduserikkumise tõttu areteeriks, kuigi poliitiliselt polnud see samm brittidele kasulik. Hiljem korraldasid Gandhi poolehoidjad Winki sõnul küll ebaseadusliku meeleavalduse Briti võimude toetuseks, kuid võimud olid kimbatuses meeleavalduse mahasurumisel, kuna see toimus Gandhi vahistamise toetuseks. Wink peab oluliseks just nutikust ja loovust, mida tuleks rakendada vägivald vastu vastu korral, et vältida nii enesele kahju tegemist kui ka juhuslikke seaduserikkumisi.¹⁹³ Sarnaselt peaks ka Eesti kirikutes tegutsevad vaimulikud rakendama nutikust ja loovust, juhul kui nad soovivad tulevikus kiriku sõnumit kujundada just vägivald vastu vastu suunas, milleks EKL on andnud kirikule seadusest tuleneva võimaluse.

Wink väidab, et vaatamata vägivald vastu vastu edukusele läbi sajandite, polnud inimesed sellest, kuni Gandhi ja Martin Luther Kingini, arendanud konkreetset liikumist, mis hõlmaks **strateegiat ja erinevaid taktikaid**.¹⁹⁴ Sharp peab samuti strateegiat ja taktikat vältimatuks, et vägivald vastu võitlus saaks üldse olla edukas. Tema sõnul on vägivald vastu võitluse puhul strateegia niisama oluline kui militaarses võitluses. Sharpi sõnastatud strateegia kohaselt on eduka vägivald vastu võitluse käigus tarvis olemasolevaid ressursse maksimaalselt soodsalt ära kasutama selleks, et saavutada oma eesmärk minimaalsete kuludega.¹⁹⁵ Sarnane Sharp arusaam haakub otseselt ka Winki sõnastatud nutikuse ja loovuse põhimõttega. Lisaks on vägivald vastu meetodite

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ *Ibid.*, 115.

¹⁹² *Ibid.*, 115–116.

¹⁹³ *Ibid.*, 116.

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ Sharp 1994, 38.

rakendamine edukas juhul, kui neid kasutatakse üldisema strateegia kontekstis, väidab Sharp. Strateegia, taktika ning meetodid aitavad Sharpi väitel kindlaks teha, milliseid võimuallikaid on vaja mõjutada ning vajadusel neid piirata või boikoteerida.¹⁹⁶

Sellele vaatamata on Winki väitel vägivallatul vastupanul kuvand, et see on kasutu ning seetõttu eelistatakse sageli „mittetöötavale” vägivallatule vastupanule lunastavat vägivalda. Vaatamata tõsiasjale, et lunastav vägivald on Winki väitel pooltel juhtudel määratud läbikukkumisele, eelistavad oma valikus seda nii poliitikud, marksistid, fašistid, vasakpoolsed, ateistid kuid ka kirikulised ja intellektuaalid.¹⁹⁷ Sarnane Winki tähelepanek haakub nii mõnegi EELK liikme ning ennekõike MPÕK kirikupea väljaütlemistega.

Kui siia lisada eelpool mainitud Sharpi arusaam, mille kohaselt on tarvis agressiooni korral järgida ja säilitada juba olemasolev seadusandlus, siis võiks moodustada esimese konkreetse põhimõtte, mille kohaselt võiks praegu Eestis tegutsev kristlane agressiooni korral juhendada: kristlane usub ja püüab oma elu elada nii, et see oleks kooskõlas nii Jumala kui ka kehtivast riigikorrast tulenevate seadustega. Seega on võimalik nii Sharpi kui ka Winki soovitusi järgides jääda kristlaseks ning samas olla valmis oma riiki kaitsma nii, et seejuures säilib seaduskuulekus, mis on kooskõlas nii Jumala sooviga kui ka riigis kehtestatud õigusruumiga. Vastupanuga seotud väljakutse seisneb siinjuures mitte ainult seaduste järgimises, nagu soovitab Wink, vaid just ründele eelnenud seadusandluse järgimises ning omavalitsusvõime säilitamises, nagu seda soovitab Sharp. Seega on nii kirikule tervikuna kui ka mõnele koguduseliihmele oluline, et ka kirik säilitaks omavalitsuse kuju. Sarnane tõdemus nõuab omakorda edaspidist põhjalikku analüüsi, mille käigus jõuda paremale arusaamisele, kumb tee on kiriku jaoks jätkusuutlikum, kas vägivallale tugineva strateegia valimine ning kuulutamine ja selle abil oma võime säilitamine (nt okupatsiooni korral) või siis nt Winkile ja Sharpile ja EKL-i kavale kohase vägivallatu strateegia kohandamine ning selle kuulutamine nii kiriku liikmetele kui ka laiemale avalikkusele. Nii oleks kirik justkui kaude EKL-i ja Eesti Kaitseväge kontekstis endiselt vägivallaga seotud ahelas, kuid samas tegeleks EKL-i vägivallatu vastupanu kontseptsiooni kohaselt temale seatud ülesandega ehk vägivallatu vastupanu propageerijana ja vajadusel ka rakendajana. Praegust kiriku ja riigi asendit arvestades on sarnane arutelu õnneks veel võimalik ning ühtlasi ka vajalik.

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ Wink1998, 116.

Lisaks õigusriigi põhimõtete järgimisele peaksid kristlased kaardistama ja teadvustama oma asjakohaseid hoiakuid, et toimida edukalt. Wink on koostanud järgneva loendi, mida ta nimetab Jeesuse kolmandaks teeks, mida mööda liikudes on võimalik hoiduda vägivallast ning vältida ühtlasi täielikku tegevusetust:

Haarake moraalne initsiatiiv; leidke vägivallale loov alternatiiv; tuginege oma inimlikkusele ja väärikusele; jõule vastake huumori või siis naeruvääristamisega; lõhkuge alanduse ring; keeldu madalama positsiooni pealesurumisest või vastuvõtmisest; avalikustage süsteemi ebaõiglus; haarake kontroll võimudünaamika üle; häbistage rõhujaid, kuni nad jõuavad meelesparanduseni; säilita oma positsioon; sunni võime selliseid otsuseid langetama, milleks nad valmis pole; tunnista oma enda jõudu; ole valmis pigem kannatama kui kätte maksuma; tegutsege viisil mis võimaldab rõhujal teid näha uues valguses; vältige situatsioone, kus rõhuja näeb vägivaldsust efektiivsena; olge valmis karistusi kandma juhul kui rikute ebaõiglaselt seadusi; loobu kartmast endist(okupatsiooni) korda ja selle reeglid.¹⁹⁸

Esmapilgul võivad Winki üleskutsed kõlada loosungitena, mida on lihtsam kirja panna kui nende järgi häda- või sõjaolukorras tegutseda. Kuid kas pole ka evangeelium kristlastele nn „ettekirjutus“, mille järgi oma elu ka rasketes olukordades kohandada? Lisaks loeme kristlastena sageli ka raskustele viitavaid pühakirjalõike olukordades, kus olemine ei pruugi iseenesest olla veel mitterahuldav. Me loeme neid selleks, et olla valmis erinevateks olukordadeks, millest negatiivsemad on riiklikult kehtestatud: eri- ja hädaolukord ja sõjaseisukord. Sarnane on minu arvates ka nii EKL-i, Winki kui ka Sharpi loogika. Näiteks väidab Sharp, et elanikkonna hoiakud ja tegevus on tähtsad just seetõttu, et ründaja peab oma võimu kehtestamiseks kaasama kriitilise osa elanikkonnast.¹⁹⁹ Seega peab edukas kiriku ründaja kaasama kriitilise osa kirikuliikmetest...

Siinkohal on Eestis tegutsevatel kirikutel organisatsioonidena, aga ka selle üksikliimetal tarvis endalt küsida: kes meist tahaks ja oleks võimelised kaitsma meie vaba riigi seniseid väärtusi (mis ei pruugi sugugi olla täiuslikud ja kõigile sobivad, kuid nad on meie enda omad) või siis sooviksid hoopiski teha koostööd võõrvõimuga? Mõõnan, et sellele küsimusel ei ole lihtne vastata põhjusel, et vastupanus osalemine nõuab erakordset julgust ning rohkemgi veel, kui soovitakse vastu panna vägivallatul viisil ning arvestatakse ka kaasnevate kannatuste, repressioonide või halvimal juhul isegi surmaga. Lisaks viitab pilk nõukogude okupatsiooniga, et koostööd tehakse erinevast

¹⁹⁸ Wink 1998, 27–28.

¹⁹⁹ *Ibid.*

motivatsiooniastmest lähtuvalt. Samas poole Eesti Vabariik veel õnneks välja kuulutanud ei hädaolukorda ega ka sõjaseisukorda ning ka kirikut riigistanud, mis annab eelise, et vähemalt kirikud ja selle liikmed saavad valmistuda ja korraldada laiemat arutelu nii kogudustes kui ka laiemas infoväljas, et vajadusel tegutseda ja panna agressorile vastu teadlikumalt ja läbimõeldumalt ja ennekõike vägivallatul viisil.

KOKKUVÕTE

Ukraina sõja valguses kirjutatud uurimistöö kokkuvõtteks saab tõdeda, et kristluse kuvandit Eestis saab käsitleda mitmeti. Rohtmetsale ja Vihurile tuginedes saab siiski väita, et kristluse saabumine Eesti aladele võis algselt olla pigem rahumeelne. Praegu me elame varasemaga võrreldes unikaalsel ajastul, sest põhiseadusest tulenevalt tegutseb kirik vabaihendusena. Nii Andres Saumetsa kui ka Alar Kilbi väitel tugineb riigi ja kiriku suhe sallivusel, st riik sallib kirikut, kuni kirik ei ohusta riigi julgeolekut. Sarnane mittesallimine julgeoleku kaalutlustest tulenevalt on praeguseks tabanud MPEÕK-i. EKN mõistab oma Ukraina sõja alguses tehtud avalduses sõja üheselt hukka, kuigi selle avalduse kujunemise käigus olid mõned avalduse koostajad mures riigi sekkumise soovist kirikute (vabaihenduste) siseasjadesse. Lisaks on avalikkuses poleemikat tekitanud MPEÕK-i Venemaal asuva kirikujuhi väljaütlemised Ukraina sõjaga seoses. Vaatamata asjaolule, et kõik EKN-i kirikud (aga ka Venemaa patriarh Kirill) peavad sõda halvaks nähtuseks, möönavad paljud siiski õiglase sõja võimalikkust ning vajalikkust viimase võimalusena. Samas tunnistavad õiglase sõja võimalikkust ka kõik klassikalised religioonid.

Minu uurimisküsimused olid:

1) kuidas näevad Eesti Kirikute Nõukogu liikmeskirikud vägivallatu vastupanu rakendamist ennekõike võimalusena Ukraina sõja valguses?

Praeguse vaatluse põhjal saab väita, et Eesti kirikute avaldustes leidub nii patsifistlikke kui ka vägivallatusele viitavaid jooni. Samas peavad paljud õiglast sõda lubatavaks viimase võimalusena. Eestis tegutsevate kirikute peamine sõnum on üleskutse rahule ning sõdade (sh Ukraina sõja) lõpetamisele. Samas ei selgu, millisel konkreetsel viisil peaks sõja lõpetama. Lisaks pärinevad EKN-i liikmeskirikute sõda ja vägivalda puudutavad seisukohad Ukraina sõja eelsest ajast, mistõttu on nad juhuslikud, ajaloolisi eeskujusid kordavad ning tegelikult tänastes oludes läbimõttlemata.

2) kuidas haakuvad omavahel Walter Winki ning EKL-i vägivallatu vastupanu põhimõtted?

Eesti riigis kehtib põhiseaduslik nõue, mis kohustab kodanikke riiki kaitsma. Seega peavad ka Eesti kirikud selles kaitses, moel või teisel, osalema. Vaatamata asjaolule, et EKL ei ole kristlik organisatsioon, on Eesti kirikud kaasatud EKL-i

kaitsekontseptsiooni ennekõike vägivallatute vastupanijatena. Winkile tuginedes saab väita, et vägivallatu vastupanu tugineb otseselt Jeesuse õpetusele ehk evangeeliumile, mis on ühtlasi ka kristliku kiriku teoloogiline alus. Näiteks Matteuse evangeeliumis (5:36) kirja pandud „teise põse pööramise“ motiivi tuleks Winkile tuginedes ja erinevalt mõningate EKN-i liikmeskirikute vaimulike tehtud avaldustest käsitleda mitte allaandmisena, vaid vastuhakuna ehk alandusega mittedõustumisena. Samuti eeldab edukas vägivallatu vastupanu nii erinevaid meetodeid kui ka strateegiat.

Lisaks sõltub vägivallatu vastupanu edukus omavalitsuslike organisatsioonide säilitamisest. Seega peaks kirik organisatsioonina oma asendit agressiooni korral säilitama. EKN tervikuna peaks kirikule seatud ootusi paremini ja selgemalt mõtestama nii teoloogiliselt kui ka riigikaitse seisukohast lähtuvalt ning oma kuvandit just vägivallatu vastuhaku positsioonilt laiemale üldsusele tutvustama. Praegune olukord viitab selgelt, et Eesti kirikumaastikul on hädasti tarvis kaasaegset läbimõeldud ja teoloogiliselt toetatud ning konkreetsetele (nt nii Sharpi kui ka Winki pakutud) meetoditele ja strateegiale tuginevat asjakohast arusaama.

Positiivne tegevuskava võiks sisaldada võimaldajate selget kontseptsiooni ning vaimulike vastavasisulisi koolitusi, mille käigus mängitaks läbi erinevad stsenaariumid, et inimesed teaksid kriisi korral oma ülesandeid. Näiteks kuhu peita ründe korral kiriku väärtuslikud maalid ja armulauariistad, kuhu saavad inimesed vajadusel varjuda, kuidas võtta vastu põgenikke jne. Sarnane tegutsemine tugevdaks ühtlasi riigi ja kiriku suhteid paljudele arusaadaval viisil ning parandaks ühtlasi kristluse mainet Eestis tervikuna. Kuna EKL alles koostab põhjalikku vägivallatu vastupanu strateegiat, siis peaksid Eestis tegutsevad kirikud olema praeguste teadmiste valguses valmis selles strateegias osalema. Seejuures on oluline mõista, et EKL-i strateegia osutub edukaks juhul, kui kõik osalejad täidavad just neile seatud ülesandeid, mida neilt kolme V kontseptsiooni kohaselt oodatakse – võitleja võitleb relvaga, võimendaja toetab võitlejaid ning võimaldajad (kirik teiste hulgas) teevad võitluse ja võimendamise viimselt võimalikuks ning tegelevad neile seatud ülesandega ehk vägivallatu vastupanuga.

Summary

THE APPLICATION OF WALTER WINK'S NON-VIOLENT RESISTANCE IN THE ESTONIAN DEFENCE LEAGUE'S CONCEPT OF DEFENSE

The research questions of this thesis are: 1) how do the member churches of the Estonian Council of Churches see the implementation of non-violent resistance as an option in the light of the war in Ukraine? 2) How do the principles of nonviolent resistance of the Winki and the Estonian Defence League (EKL) fit together?

In my thesis, I will use the method of objective hermeneutics to find and interpret overlapping and diverging understandings, attitudes and beliefs related to non-violent resistance in the selected texts. By means of this method, I will try to formulate relevant observations and conclusions that will help the individual Christian, the theologian, and the church to make decisions based on nonviolence in the future. Objective hermeneutics as a method and methodology of textual analysis can be summarized as follows: it is a careful and comprehensive analysis of the objective meaning of exclusively interactional texts in which the hidden meanings of the interactions and the procedure of reconstructive understanding of the texts have nothing to do with the understanding of processes in the psyche. The main sources are Gene Sharp's „Elanikkonnale toetuv kaitse” and Walter Wink's „The Powers that Be”. In addition, an important source is a public table, taken note of by the EKL, describing the concept of the Defence Nonviolent Action Network. In the chapter on the Estonian Council of Churches, I briefly describe the relationship between church and state and the statements made by member churches in the light of the war in Ukraine. In addition, I will discuss how different member churches view the carrying of arms and violence. In the chapter on just war, I give an overview of the development of the concept. In the chapter on pacifism and non-violence, I explain these concepts and try to relate them to the attitudes of the member churches of the Estonian Council of Churches. In the last chapter I will focus on the person of Walter Wink and his theologically supported views on non-violent resistance. In addition, I will look at Wink's theological views in correlation with the Estonian Defence League's concept of nonviolent resistance, using Gene Sharp's insights and methods.

1) How do the member churches of the Estonian Council of Churches see the use of non-violent resistance as an option in the light of the war in Ukraine?

Based on the current survey, it can be argued that there are both pacifist and non-violent elements in the statements of Estonian churches. At the same time, many consider just war to be an acceptable last resort. The main message of the churches operating in Estonia is a call for peace and an end to war (including the war in Ukraine). However, it is not made clear in what specific way the war should be ended. In addition, the positions of the EKN member churches on war and violence pre-date the war in Ukraine, which makes them haphazard, repetitive of historical models and in fact ill-considered.

2) how do the principles of nonviolent resistance and the principles of the Wink and the Estonian Defence League (EKL) fit together?

In Estonia, there is a constitutional requirement for citizens to defend the state. Therefore, Estonian churches must also participate in this defense, in one way or another. In spite of the fact that the EKL is not a Christian organization, the Estonian churches are included in the EKL's concept of defense primarily as nonviolent resisters. On the basis of Wink, it can be argued that non-violent resistance is directly based on the teachings of Jesus, or the Gospel, which is also the theological foundation of the Christian Church. For example, the motif of „turning the other cheek” (Mt 5:36) should be seen, on the basis of Wink and contrary to statements made by some clergy of the EKN member church, not as a surrender but as a resistance, or non-acceptance of humiliation. Successful non-violent resistance also requires a strategy of both methods. Moreover, the success of nonviolent resistance depends on the maintenance of self-governing organizations. Thus, the church as an organization should maintain its position in the face of aggression. The EKN as a whole should better and more clearly understand the expectations placed on the church, both theologically and from the point of view of national defense, and present its image to the wider public from a position of non-violent resistance. The current situation clearly indicates that the Estonian church landscape is in dire need of a modern, well thought-out and theologically supported understanding based on concrete methods and strategies (e.g. those proposed by Sharp and Wink).

A positive action plan could include a clear concept of enablers, and training for clergy to play out different scenarios so that people know their roles in a crisis. For example: where to hide the church's precious paintings and Eucharistic offerings in the

event of an attack, where people can hide if necessary, how to receive refugees, etc. Such action would also strengthen the relationship between the state and the church in a way that would be understandable to many, and would also improve the image of Christianity in Estonia as a whole. As the EKL is still in the process of drawing up a comprehensive strategy of nonviolent resistance, the churches operating in Estonia should be prepared to participate in this strategy in the light of the current knowledge. It is important to understand that the strategy of the EKL will be successful if all the participants fulfill the tasks assigned to them according to the three V's (Võitleja, Võimendaja ja Võimaldaja) - the fighter fights with the weapon, the enabler supports the fighters, and the enablers make fighting and empowerment possible and engage in the task assigned to them, i.e. non-violent resistance.

Kasutatud kirjandus ja allikad

- Alsted, Christian (2022). Piiskopi kiri Ukraina traagiliste sündmuste valguses. [<https://www.metodistikirik.ee/2022/02/25/piiskopi-uleskutse-palvetada-ukraina-ja-rahu-parast/>]. Vaadatud 12.12.2023.
- Altnurme, Riho (2009). Kirikuelu Eestis teisel iseseisvusajal. *Eesti oikumeenia lugu. Toim* Rohtmets, Priit & Riho Altnurme. Tartu Ülikool, Eesti Kirikute Nõukogu. 209–218.
- Altnurme, Riho (2018). *Eesti kiriku- ja religioonilugu. Õpik* kõrgkoolidele. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Auksmann, Enn (2021). Vaimulik vastab: kuidas suhtub EELK relva kasutamisse enesekaitset? Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku infovärv. E-kirik. [<https://e-kirik.eelk.ee/2021/kusi-vaimulikult-4/>]. Vaadatud 13.12.2023.
- Baptisti koguduse Usutunnistus ja Põhiseadus Pühakirja tunnistustega* (1912). Tallinn: J. Felsbergi ja Tetermanni trükk ja kirjastus.
- Bellamy, Alex J (2003). Feature — Legality Of The Use Of Force Against Iraq International Law And The War With Iraq. *Melbourne Journal of International Law*. Vol 4(2) – Oct 2003. [https://law.unimelb.edu.au/data/assets/pdf_file/0008/1680362/Bellamy.pdf] Vaadatud 14.12.2023.
- Britannica. History & Society. Pacifism. Political Philosophy* (2023). [<https://www.britannica.com/topic/pacifism>]. Vaadatud 03.02.2023.
- Buttry, Dan (2015). Global Peace Warriors. [<https://globalpeacewarriors.org/gustavo-gutierrez-liberation-theology>]. Vaadatud 8.04.2024.
- Christoyannopoulos, Alexandre (2023). Pacifism and nonviolence: discerning the contours of an emerging multidisciplinary research agenda. *Journal of pacifism and nonviolence*, 1(1), 1-27.
- Dixon, Robyn (2022). Putin's speech at staged patriotic rally was abruptly cut off. The Kremlin claims it was a glitch. *The Washington Post*. [[Washington Post https://www.washingtonpost.com > world](https://www.washingtonpost.com/world)]. Vaadatud 30.11.2023.
- Douglas, Martin (2012). Walter Wink, Theologian and Author, Dies at 76. *New York Times*. [<https://www.nytimes.com/2012/05/20/us/walter-wink-theologian-who-challenged-orthodoxy-dies-at-76.html>]. Vaadatud 02.02.2024.

- Dowling, Maura (2004). Hermeneutics: an exploration. *Nurse researcher*, 11(4), 30–39. [<https://aran.library.nuigalway.ie/bitstream/handle/10379/14724/Hermeneutics.pdf?sequen>]. Vaadatud 24.02.2024.
- Eesti Entsüklopeedia*. Henriku Liivimaa kroonika. [http://entsyklopeedia.ee/artikkel/henriku_liivimaa_kroonika]. Vaadatud 03.12.2023.
- Eesti Evangeelne Luteri Kirik*. Kiriku sotsiaalne sõnum. Heaks kiidetud EELK Konsistooriumi istungil 4. oktoobril 2005. [https://www.eelk.ee/wp-content/uploads/2018/03/kiriku_sotsiaalne_sonum_2005.docx]. Vaadatud 8.12.2023.
- Eesti Kirikute Nõukogu*. Liikmeskirikud. [[Eesti Kirikute Nõukogu](#)]. Vaadatud 06.12.2023.
- Eesti Kirikute Nõukogu ja liikmeskirikute juhtide avaldus* (2022). Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku infovärv, E-kirik. [<https://e-kirik.eelk.ee/2022/ekn-liikmeskirikud-taunivad-sojategevust-ukrainas-ja-kutsuvad-pogenikele-abi-osutama/>]. Vaadatud 1.12.2023.
- Eesti Statistikaamet* 2022. Rahvaloendus. Usku omaks pidavate inimeste osakaal püsib muutumatuna, õigeusk on jätkuvalt levinuim. [<https://www.stat.ee/et/uudised/rahvaloendus-usku-omaks-pidavate-inimeste-osakaal-pusib-muutumatuna-oigeusk-jatkuvalt-levinuim>]. Vaadatud 02.12.2023.
- Eesti Vabariigi põhiseadus*. Riigi Teataja [<https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002>]. Vaadatud 11.12.2023.
- Encyclopedia of Religion* (1987). Editor In Chief Eliade Mircea. Vol. 10. New York: Macmillan Publishing Company.
- Encyclopedia of Religions and Ethics* (1980). Ed Hastings, James. Volume XII. Suffering-Zwingli. England: The Scholar Press Ilkley.
- Franciscus (2022). *Against War: Building a Culture of Peace*. Orbis Books NY.
- Gandhi, Mahatma (2012). *Non-violance Resistance*. Mineola, New York: Dover Publication Inc.
- Johnson, James T (2024). Just war | International Law, Morality & Conflict Resolution. *Britannica* [<https://www.britannica.com/topic/just-war>]. Vaadatud 18.03.2024.

Jourdan, Philippe (2022). Sõda on pimedus. Rooma-Katoliku Kirik. Eesti Apostellik Administratuur. [<https://www.katoliku.ee/index.php/et/uudised/eesti/747-piiskop-philippe-jourdan-soda-on-pimedus>]. Vaadatud 01.12.2023.

Kaitseliidu arengukava kujustus. Kaitseliit. [https://www.kaitseliit.ee/files/kaitseliit/img/files/20180516_KL_arengukava_kujustus_uldine_PDF.PDF]. Vaadatud 10.03.2024.

Kask, Oliver & Kalle Kirss, Erki Kodar, Kristi Purtsak, Margit Gross (2020). *Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne*. Paragrahv 124. Peatoimetaja Ülle Madise jt. [<https://pohiseadus.ee/sisu/3604>]. Vaadatud 7.12.2023.

Katoliku Kiriku Katekismuse Kompendium (2008). Eesti Apostellik Administratsioon. Tallinn.

Kilp, Alar (2022). TÜ Usuteaduskonna magistrantuuri kevadsemestri loeng „Religioon ja poliitika”. *Käsitajaline loengukonspekt*.

King, Martin L Jr. Six Principles of Nonviolence handout. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna International Centre. [https://www.unodc.org/documents/e4j/Secondary/Terrorism_Violent_Extremism_Six_Principles_of_Non-Violence.pdf]. Vaadatud 05.02.2024.

Mann, Jeffrey K (2024). MLK's functional philosophy of non-violence. *Dialog*. [<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/dial.12842>]. 1.04.2024.

Oidermaa, Jaan-Juhan (2023). Vene kirikujuhid mängisid imperialistlike mõtetega enne Putinit. Eesti rahvusringhääling, Novaator. [<https://novaator.err.ee/1608945515/vene-kirikujuhid-mangisid-imperialistlike-motetega-enne-putinit>]. Vaadatud 15.12.2023.

Piibel (2009). Tallinn: Eesti Piibliselts.

Pott, Toomas (2022). Fotod: Metropoliit Eugeni käis siseministeriumis mõtteid vahetamas. Eesti Rahvusringhäälingu uudised, intervjuu. [<https://www.err.ee/1608755335/fotod-metropoliit-eugeni-kais-siseministeriumis-motteid-vahetamas>]. Vaadatud 01.12.2023.

Remmel, Meego (2023). Toward Integrity and Integration of the Church (es) Relating to the State in the Secularized Cultural Context of Estonian Society. *Religions*, 14(3). [<https://www.mdpi.com/2077-1444/14/3/398>]. Vaadatud 10.12.2023.

Riigi Teataja. Eesti Vabariigi põhiseadus. [<https://www.riigiteataja.ee/akt/12846827>]. Vaadatud 13.02.2024.

- Riigi Teataja. Kirikute ja koguduste seadus. [<https://www.riigiteataja.ee/akt/KiKoS>]. Vaadatud 3.02.2024.
- Riigi Teataja. Välismaalaste seadus. [<https://www.riigiteataja.ee/akt/13331195>]. Vaadatud 1.12.2023.
- Rohtmets, Priit & Veiko Vihuri (2009). Luterliku kiriku oikumeenilised suhted. *Eesti oikumeenia lugu. Toim* Rohtmets, Priit & Riho Altnurme. Tartu Ülikool, Eesti Kirikute Nõukogu. 29–56.
- Saard, Riho (2009). Eesti Kirikute Nõukogu loomine. *Eesti oikumeenia lugu. Toim* Rohtmets, Priit & Riho Altnurme. Tartu Ülikool, Eesti Kirikute Nõukogu. 219–238.
- Sacks, Jonathan (2015). *Not in God's Name: Confronting Religious Violence*. New York: Shoclen Books.
- Saumets, Andres (2010). *Riigi ja kiriku suhete ideed ning praktika Ameerika vabakirikliku paradigma taustal*. KVÜÕA toimetised.
- Seibert, Eric A (2018). *Disarming the Church: Why Christians Must Forsake Violence to Follow Jesus and Change the World*. Wipf and Stock Publishers.
- Sharp, Gene (1994). *Elanikele toetuv kaitse, postmilitaarne relvasüsteem*. Tallinn: Informare.
- Sharp, Gene (2013). *Nonviolent Struggle Works*. East Boston MA: The Albert Einstein Institution.
- Siker, Jeffrey S (1996). Uses of the Bible in the theology of Gustavo Gutiérrez: Liberating Scriptures of the Poor. *Biblical interpretation*, 4(1), 40–71.
- Siseministeerium: Eugeni elamisloa tühistamist ei saa välistada*. Eesti Rahvusringhäälingu uudised 2023. [<https://www.err.ee/1608738268/siseministeerium-eugeni-elamisloa-tuhistamist-ei-saa-valistada>]. Vaadatud 1.12.2023.
- Stefanus (2022). Ukraina sõda pole püha. Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik. [<https://www.eoc.ee/uudised-teated/metropoliit-stefanus-vene-ukraina-soda-pole-puha/?v=a57b8491d1d8>]. Vaadatud 13.12.2023.
- Stephan Maria J & Erica Chenoweth (2008). Why Civil Resistance Works The Strategic Logic of Nonviolent Conflict. *International Security* Vol. 33, No. 1 (Summer 2008), pp. 7–44. Harvard College and the Massachusetts Institute of Technology.

- Tammo, Joosep (2022). Kristlane ja sõjaväeteenistus. *Teekäija*.
[\[https://teek.ee/teemad/36-uhiskond/2979-kristlane-ja-sojavaeteenistus-2\]](https://teek.ee/teemad/36-uhiskond/2979-kristlane-ja-sojavaeteenistus-2).
 Vaadatud 12.12.2023.
- Toom, Tarmo (2022). *Varakristlik teoloogia*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Trocme, André (2004). *Jesus and the nonviolent revolution*. Walden NY: The Plough Publishing House.
- Vene Föderatsiooni põhiseadus. Artikkel 19. [\[http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm\]](http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm) Vaadatud 01.12.23.
- Venemaa õigeusu kiriku koduleht. (mospat.ru) [\[\[1\] VIII. War and peace The Russian Orthodox Church\]](#). Vaadatud 07.12.2023.
- Viilma, Urmas (2022)a. Urmas Viilmaa: Patriarh Kirill on andnud loa tappa. Eesti Rahvusringhäälingus arvamislugu. [\[https://www.err.ee/1608729499/urmas-viilma-patriarh-kirill-on-andnud-loa-tappa\]](https://www.err.ee/1608729499/urmas-viilma-patriarh-kirill-on-andnud-loa-tappa). Vaadatud 01.12.2023.
- Viilma, Urmas (2022)b. Urmas Viilma: Rahu – pidage hoogu! Eesti Rahvusringhäälingus arvamislugu. [\[https://www.err.ee/1608741982/urmas-viilma-rah-pidage-hoogu\]](https://www.err.ee/1608741982/urmas-viilma-rah-pidage-hoogu). Vaadatud 11.12.2023.
- Ward, Steven (2022). 'Tripwire' deterrence - and NATO's military posture in the Baltics Centre for Geopolitics. University of Cambridge. [\[https://www.cfg.polis.cam.ac.uk/news/tripwire-baltics/\]](https://www.cfg.polis.cam.ac.uk/news/tripwire-baltics/). Vaadatud 15.02.2024.
- Weber, Thomas (2008). *Nonviolence Theory and Practice*. La Trobe University, Bundoora, VIC, AU Elsevier.
- Wink, Walter (1998). *The Powers That Be. Theology for New Millenium*. Fortress Press Minneapolis.
- Wink, Walter (2013). *Collected readings*. Ed. French Henry F. Minneapolis: Fortress Press.
- Wink, Walter. *Kodulehekülg*.
[\[http://www.hartethrobgraphics.com/myinfluences/walterwink.html\]](http://www.hartethrobgraphics.com/myinfluences/walterwink.html). Vaadatud 2.02.2024.
- Wodak, Ruth; Michael Meyer, Stefan Titscher (2000). Methods of text and discourse analysis: In search of meaning. *Methods of Text and Discourse Analysis*. Sage Publications Ltd.
- World religions and norms of war* (2009). Eds. Popovski, Vesselin & Gregory M. Reichberg, Nicholas Turner. United Nations University Press.

Ühtegi, Riho & Rene Toomse (2021). Territoriaalkaitse võitluskriteeriumid. *Kaitse Kodu* nr 5. [https://issuu.com/kaitse_kodu/docs/kaitse_kodu_05_2021_veeb/s/12560511].
Vaadatud 12.01.2024.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks

Mina, Heiki Lepist

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

WALTER WINK'I VÄGIVALLATU VASTUPANU

PIIBELLIKU ARUSAAMA RAKENDUSVÕIMALUSI EESTI KAITSELIIDU

KAITSEKONTSEPTSIUOONIS

Juhendajad: prof dr Anne Kull, mag Robert Bunder

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Heiki Lepist

19.04.2024